

Lucius Annaeus Seneca

De brevitae Vitae

Ingeleid, geannoteerd en vertaald door drs. J.H. van Hal

2023

Inhoud

Inleiding	5
I. Seneca	5
II. Werk	7
Proza.....	7
L. ANNAEI SENECAE AD PAVLINVM DE BREVITATE VITAE.....	10
I. I. Ons leven is lang genoeg.	10
I Ons leven is lang genoeg.	11
II. Wij hebben geen reden om over de natuur te klagen.	12
III. Maak de rekening van je leven op.....	14
IV. Hoe Fortuna zich tegen de gelukzaligen keert.	16
V. Cicero een halfvrij mens.....	20
VI. Te late klachten	22
VII. Veel tijd wordt van je afgepakt.	24
VIII. Alsof er niets gevraagd wordt.	28
IX. De allereerste dag in de wacht.....	30
X. Opdeling van het leven.....	32
XI. Wie zonder taak is, leeft lang.	34
XIII. Moeten we ons inlaten met nutteloos wetenschappelijk werk?.....	42
XIV. Filosofie geeft de beschikking over alle tijd.	46
XV. Alle tijd in één bijeen.....	50
XVI. Spijt komt na de zonde.....	52
XVII. De onbereikbaarheid van rust.....	54
XVIII. Tijd voor jezelf	56
XIX. Nu moet je kiezen.....	60
XX. De ongelukkigsten	60

Inleiding

I. Seneca

Lucius Annaeus Seneca was lid van een zeer aanzienlijke gens van Cordoba in Spanje. Deze gens behoorde tot de ridderstand (ordo equester). Zijn vader was de in Spanje bekende retor Marcus Annaeus Seneca, die op zijn 52ste jaar Spanje verliet en zich in Rome vestigde. Vader Seneca was een conservatief man, die vond dat filosofie niet strookte met de oude Romeinse deugden. Zijn vrouw echter, Helvia, was wel in de filosofie geïnteresseerd en zal derhalve de vestiging in Rome toegejuicht hebben. Zo kon ze haar drie zoons meer naar haar ideeën opvoeden. De middelste van deze zoons is de filosoof Lucius Annaeus Seneca (4 v.C. tot 65 n.C.).

Vader Marcus, die in Rome al gauw roem verwierf als retor, heeft zijn zoons een retorische scholing gegeven, zonder welke je in Rome niet carrière kon maken. Van dit onderwijs zijn duidelijk sporen in Seneca's geschriften. Hoewel het onderwijs in de retoriek bij zoon Lucius vruchten afwierp, ontwikkelde deze toch al snel interesse voor de filosofie. Hij werd aangetrokken tot de Stoa en leidde dien overeenkomstig ook een zeer sober leven. Zijn vader heeft hem daarin moeten matigen, omdat hij anders misschien wel de aandacht zou kunnen trekken van keizer Tiberius, die een afkeer had van de filosofie en vooral van vegetariërs.

Omdat Seneca een slechte gezondheid had (hij leed aan asthma en podagra; hij lag veel op bed en had zelfs in zijn jeugd al aan zelfdoding gedacht), ging hij op zijn 30ste naar het oosten. Daar heeft hij zich tegelijk verdiept in de filosofie. Hij bezocht o.a. Alexandrië.

In Rome teruggekeerd werd hij tot quaestor gekozen en ontwikkelde hij zich tot een succesvol advocaat en dus retor. Hiermee wekte hij de jaloezie van de toenmalige keizer Caligula op, die zichzelf als beste redenaar zag. De gedachte, dat hij wegens zijn zwakke gezondheid spoedig zou sterven, heeft Seneca gered.

Tijdens keizer Claudius wordt hij in 41 n.C. verbannen waarschijnlijk door manipulaties van Messalina, Claudius' echtgenote, die een hekel aan hem had. Messalina werd echter later door Claudius ter dood gebracht wegens overspel. Claudius trouwde daarna met Agrippina, de nicht van Messalina. Agrippina wist Claudius zover te krijgen, niet zijn eigen zoon tot troonopvolger te benoemen, maar haar zoon Nero, die uit een eerder huwelijk geboren was, aannam en hem tot opvolger aanwees. Op aandringen van haar liet Claudius (49 n.C.) Seneca uit de verbanning terugkeren en werd hij de opvoeder van Agrippina's zoon. Agrippina hoopte met Seneca het moeilijke karakter van Nero in toom te

houden. Dit leek lang goed te gaan, ook nadat zij (54 n.C.) Claudius vermoord had, toen die zijn eigen zoon Britannicus weer tot opvolger wilde aanwijzen. Het gedrag en het optreden van Seneca in de jaren daarna heeft tot veel kritiek geleid. In plaats van Nero terecht te wijzen, toen die zo ver gegaan was, dat hij Britannicus en later zijn eigen moeder liet vermoorden, heeft hij zich schuldig gemaakt aan vleierij en heeft hij zich door de keizer laten verrijken met landgoederen, ondanks het feit dat Seneca zelf meer dan 300.000.000 sestertiën bezat. Zelfs werd hij in 57 consul.

Toen echter in 62 Burrus, prefect van de praetoriaanse wacht en adviseur van Nero, stierf, volgens sommigen door gif, schijnt Seneca wroeging te hebben gekregen voor wat er gebeurd is en de verantwoordelijkheid voor wat er ging komen niet te kunnen dragen en vroeg hij de keizer hem te ontslaan van zijn ambt en verplichtingen. Nero aanvaardde zijn ontslag niet. Seneca echter probeerde zich toch zoveel mogelijk terug te trekken onder het mom van ziekte en studie. Hij trok zich terug in zijn buitenverblijf en werd nog zelden in het openbaar gezien. Nu kon hij zich storten op zijn liefde, de filosofie en het schrijven. Zo produceerde hij o.a. *De Ira*, *De Tranquillitate Animi*, *De Brevitate Vitae*. Voor zijn vriend, de jonge Lucilius, procurator van Sicilië, schrijft hij *De Providentia* (Over de voorzienigheid). Ook droeg Seneca aan hem het populaire werk over de physika *Quaestiones Naturales* op. Dit boek heeft voor ons vooral waarde door terloopse opmerkingen over het leven in Rome en niet wegens zijn natuurkundige inhoud. Het belangrijkste werk van Seneca zijn de *Epistulae Morales*, ook aan Lucilius opgedragen.

Intussen zag Nero door zijn gedrag de bodem van zijn schatkist en probeerde hij die te bedekken door roof van waardevolle goederen uit de tempels te Rome en in de provincies. Seneca probeerde zich verre van deze schande te houden en verborg zich in zijn huis onder het voorwendsel van zenuwziekte. Nero besloot hem te laten vergiften. Dit mislukte, maar toen Seneca's naam bij een voortijdig aan het licht gekomen aanslag op Nero werd genoemd, kreeg hij het bevel zich voor de dood gereed te maken. Zijn vrouw Paulina wilde samen met hem de dood in gaan. Hij willigde dit verzoek in en opende van haar en van zich de aderen. Echter de dood wilde niet komen, omdat door hun ouderdom en magerte het bloed langzaam stroomde. Toen ook gif niet hielp, liet hij zich smoren in de stoom van een bad. Paulina werd nog levend aangetroffen door Nero's soldaten en bleef zo in leven. Zij stierf in 65.

II. Werk

Veel van Seneca's werk is verloren gegaan. Over is het volgende:

Proza

Questiones Naturales

Dit werk bezit natuurwetenschappelijke onderwerpen, waarbij Seneca vooral terugvalt op Posidonius.

Dialogi:

De ira (Over de woede; 41?) behandelt woede in brede zin en de gevolgen daarvan. Caligula speelt hierin als voorbeeld een belangrijke rol.

De brevitae vitae (49) is niet een bijzonder stoïsch werk. De vraag staat centraal of het leven kort is of niet, of beter of de korthed van het leven een gevolg is van wat je met je tijd doet. Je moet de tijd voor jezelf opeisen.

In de **De vita beata** (±58) wordt ingegaan op wat een leven gelukkig maakt; ook verdedigt hij zich tegen kritiek dat zijn leer en levenswijze niet met elkaar overeenstemmen.

De otio (Over de vrije tijd; datering onzeker): hierin rechtvaardigt Seneca zijn terugtrekking uit het openbare leven.

De constantia sapientis: de wijze is niet vatbaar voor onrecht of beledigingen. Het is gericht aan ene Serenus.

De tranquillitate animi (Over de gemoedsrust): het werk is gericht aan dezelfde Serenus, die hier inmiddels Stoïcij is. Serenus is onrustig; hij krijgt niet wat de filosofie hem belooft.

De providentia (Over de voorzienigheid; datum?): waarom krijgen rechtvaardigen met rampen te maken?

De clementia (Over de mildheid): dit werk stamt uit ±56, dus vlak na Nero's troonsbestijging; het behandelt het belang van clementia voor de nieuwe keizer Nero. Het is een vorstenspiegel.

De beneficiis (Over de weldaden, na 60): behandelt weldaden en tegendaden.

Epistulae Morales ad Lucilium

Het belangrijkste werk van Seneca, in ieder geval voor ons, zijn de brieven aan Lucilius (Ad Lucilium epistularum moralium libri XX). Lucilius was iemand van nederige afkomst, maar had zich tot de ridderstand opgewerkt en was zelfs gouverneur (propraetor) van Sicilië geworden.

In deze brieven probeert Seneca Lucilius thuis te brengen in de leer van de Stoa. De levendige stijl van de eerste 30 brieven zou Seneca ontleend hebben aan brieven van Epicurus. Aan deze Epicurus ontleent Seneca ook regelmatig ideeën onder het motto wat waar is, is van mij. Na die eerste dertig brieven wordt de toon zwaarder met ernstige verhandelingen over dogma's. Deze latere brieven doen de lezer zich afvragen, of het wel echte brieven zijn, of dat het een genre is. Dat Seneca zich tot Lucilius richt, kan een kunstgreep zijn. Waarschijnlijk is Seneca pas later begonnen met het publiceren van de brieven, was het niet in eerste instantie zijn bedoeling en heeft hij de gelegenheid gebruikt om zware betogen in te lassen. Overigens zijn sommige brieven wel al te persoonlijk om gefingeerd te zijn.

De brieven zijn behalve filosofisch en stichtelijk, ook een vindplaats voor informatie over het dagelijkse leven.

Het werk dat uit 20 boeken, 122 brieven bestaat is geschreven tussen 62 en 64.

Poëzie

Seneca is de enige Romeinse auteur van wie tragedies zijn overgeleverd. Het is onduidelijk wanneer Seneca ze geschreven heeft; misschien zijn ze in de periode van zijn verbanning op Corsica geschreven, misschien later om Nero (die zich immers voor toneel en poëzie interesseerde) langs deze weg bekend te maken met stoïsche opvattingen. Waarschijnlijk bevatten deze tragedies toespelingen op politieke gebeurtenissen. Of de stukken in Rome zijn opgevoerd, is niet bekend

Zijn tragedies lijken op de werken van de Griekse tragediedichters, maar Seneca beeldt de heftigste scènes uit op het toneel: de Hercules Furens, Agamemnon, Troades, Medea, Hercules Oetaeus, Phoenissae, Phaedra, Thyestes en de Oedipus. Hugo Claus heeft bewerkingen gemaakt van de laatste drie.

De Octavia: van Seneca is ook de enige Romeinse tragedie 'De Octavia' over: het ongeluk van Octavia verstoten en de dood ingejaagd door haar echtgenoot

Nero. Seneca speelt ook een rol. Gezien het thema en de gebeurtenissen lijkt het onwaarschijnlijk dat Seneca het geschreven heeft.

Satire

De Apocolocyntosis Divi Claudii (Verpompoening van de vergoddelijkte Claudius), ook Ludus de morte Divi Claudii geheten (Spel over de dood van de vergoddelijkte Claudius) uit 54 na Chr.: een enigszins boosaardige satire (combinatie van proza en poëzie) over keizer Claudius na diens dood. Claudius' wreedheid en het gestotter worden bespot. Seneca was door Claudius verbannen naar Corsica en nam hij zo wraak in deze satire? Aan de andere kant heeft Seneca ook een lijkrede op keizer Claudius geschreven.

L. ANNAEI SENECAE AD PAVLINVM DE BREVITATE VITAE

I. I. Ons leven is lang genoeg.

¹ Maior pars mortalium, Pauline, de naturae malignitate conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur, quod haec tam uelociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant, adeo ut exceptis admodum paucis ceteros in ipso uitae apparatus¹ uita destituat². Nec huic publico, ut opinantur, malo turba tantum et imprudens uulgius ingemuit³; clarorum quoque uirorum hic affectus⁴ querellas euocauit. ² Inde illa maximi medicorum exclamatio est: "uitam breuem esse, longam artem". Inde Aristotelis cum rerum natura exigentis⁵ minime conueniens⁶ sapienti uiro lis: "aetatis illam animalibus tantum indulgisse⁷, ut quina aut dena saecula⁸ educerent⁹, homini in tam multa ac magna genito tanto ceteriore¹⁰ terminum¹¹ stare." ³ Non exiguum temporis habemus, sed multum perdidimus. Satis longa uita et in maximarum rerum consummationem¹² large data est, si tota bene collocaretur¹³; sed ubi per luxum ac negligentiam diffluit, ubi nulli bonae rei impenditur¹⁴, ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus transisse sentimus. ⁴ Ita est: non accipimus breuem uitam sed fecimus, nec inopes eius sed prodigi¹⁵ sumus. Sicut amplae et regiae opes, ubi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur¹⁶, at quamuis modicae, si bono custodi traditae sunt, usu crescunt: ita aetas nostra bene disponenti¹⁷ multum patet¹⁸.

---

¹ apparatus 4	toerusting, voorbereiding
² destituere 3	in de steek laten
³ ingemescere + dat.	klagen om, treuren om
⁴ affectus 4	stemming
⁵ exigere 3 cum	overwegen, afwegen
⁶ conuenire + dat.	passen bij
⁷ indulgere 2	toestaan
⁸ saeculum	generatie
⁹ educere 3	grootbrengen
¹⁰ ceterior	aan deze zijde, dichterbij gelegen
¹¹ terminus	einde
¹² consummatio	voltooiing
¹³ collocare	besteden
¹⁴ impendere 3	besteden
¹⁵ prodigus + gen.	verkwistend
¹⁶ dissipare	verkwisten
¹⁷ disponere 3	indelen
¹⁸ patere 2	openstaan, zich uitstrekken

VAN L. ANNAEUS AAN PAULINUS OVER DE KORTHEID VAN HET LEVEN.

I Ons leven is lang genoeg.

1 De meeste mensen, Paulinus, klagen over de kwaadaardigheid van de natuur, omdat wij voor een korte tijd geboren worden, omdat deze tijdspanne die ons gegeven is zo snel, zo rap wegrent, en wel zozeer dat het leven met uitzondering van zeer weinig mensen de rest van hen in de steek laat terwijl ze eigenlijk nog bezig zijn het leven voor te bereiden. Niet alleen de massa en het onnadenkende volk klaagt over dit in hun ogen algemene kwaad, maar ook heeft deze stemming onder beroemde mannen tot klagen aangezet. 2 Vandaar die uitroep van de grootste der artsen “dat het leven kort duurt, maar vakbekwaamheid lang.” Daar ligt ook de oorsprong van Aristoteles’ twist die helemaal niet bij die wijze man paste, toen hij in overleg was met de natuur “dat de natuur de dieren zoveel levenstijd had toegestaan dat zij vijf of tien generaties opvoedden, maar dat de grens van het leven voor de mens dichterbij stond, hoewel die voor zovele en grote daden geboren was.” 3 Wij hebben niet weinig tijd, maar wij hebben veel verkwanseld. Het leven is lang genoeg en is rijkelijk aan ons gegeven om het belangrijkste tot een eind te brengen, als dat hele leven goed besteed zou worden. Maar wanneer het leven door weeldezucht en verwaarlozing wegstroomt, wanneer het aan geen goede zaak besteed wordt, bemerken wij pas, wanneer de uiterste noodzaak ons dwingt, dat het leven, waarvan we niet begrepen hebben dat het op weg was, voorbijgegaan is. 4 Het is als volgt: wij hebben geen kort leven gekregen, maar wij hebben dat kort gemaakt en niet hebben wij een gebrek aan levenstijd maar wij verkwisten die. Zoals grote en koninklijke rijkdommen in no time verkwist worden, wanneer zij bij een slechte heer terecht zijn gekomen, maar een vermogen hoe matig ook door (goede) besteding toeneemt, zo strekt onze levenstijd zich ver uit, als wij het goed gebruiken.

II. Wij hebben geen reden om over de natuur te klagen.

¹ Quid de rerum natura querimur? Illa se benigne gessit: uita, si uti scias, longa est. [At] alium insatiabilis tenet auaritia; alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas¹; alius uino madet, alius inertia² torpet³; alium defetigat⁴ ex alienis iudiciis suspensa⁵ semper ambitio, alium mercandi⁶ praeceps⁷ cupiditas circa omnis terras, omnia maria spe lucri⁸ ducit; quosdam torquet cupido militiae numquam non aut alienis periculis intentos aut suis anxios; sunt quos ingratus superiorum cultus uoluntaria seruitute consumat; ² multos aut affectatio⁹ alienae formae aut suae querella detinuit; plerosque nihil certum sequentis uaga et inconstans et sibi displicens leuitas per noua consilia iactauit; quibusdam nihil quo cursum derigant placet, sed marcentis¹⁰ oscitantisque¹¹ fata deprendunt, adeo ut quod apud maximum poetarum more¹² oraculi dictum est uerum esse non dubitem: "Exigua pars est uitae qua uiuimus." Ceterum quidem omne spatium non uita sed tempus est. ³ Urgent et circumstant uitia undique nec resurgere aut in dispectum¹³ ueri attollere oculos sinunt. Et immersos et in cupiditatem infixos premunt, numquam illis recurrere ad se licet. Si quando aliqua fortuito quies contigit, uelut profundo mari, in quo post uentum quoque uolutatio¹⁴ est, fluctuantur nec umquam illis a cupiditatibus suis otium stat. ⁴ De istis me putas dicere, quorum in confesso¹⁵ mala sunt? Aspice illos ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur¹⁶. Quam multis diuitiae graues sunt! Quam multorum eloquentia et cotidiana ostentandi ingenii sollicitatio sanguinem educit¹⁷! Quam multi continuis uoluptatibus pallent! Quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus! Omnis denique istos ab infimis usque ad summos pererra: hic aduocat, hic adest, ille periclitatur¹⁸,

---

¹ sedulitas	ijver
² inertia	luiheid
³ torpere 2	verstard, traag zijn
⁴ defetigare	afmatten
⁵ suspensus	onzeker, angstig
⁶ mercari	handel drijven
⁷ praeceps	riskant, verderfelijk
⁸ lucrum	winst
⁹ affectatio	het nastreven
¹⁰ marcere 2	zwak zijn
¹¹ oscitare	gapen, geeuwen, slaperig zijn
¹² more + gen.	als, op de wijze van
¹³ dispectus 4	het onderscheiden
¹⁴ uolutatio	onrust
¹⁵ in confesso esse	uitgemaakt zijn
¹⁶ effocare	doen stikken
¹⁷ educere 3	onttrekken
¹⁸ periclitari	aangeklaagd worden

II Wij hebben geen reden om over de natuur te klagen.

1 Waaron klagen wij over de natuur? Zij heeft zich goed gedragen. Maar de een is in de ban van onverzadelijke hebzucht, een ander is in de greep van energievretende ijver tijdens overbodige werkzaamheden; weer een ander zit tjokvol met wijn, nog een ander is niet aan de gang te krijgen omdat hij lui is, een ander wordt alsmaar afgemat door onzeker gunstbejag ten gevolge van processen waarin een ander verwickeld is, nog een ander wordt door gevaarlijk verlangen naar handel drijven langs alle landen, over alle zeeën geleid uit hoop op winst; sommigen worden altijd gekweld door hun verlangen naar krijgsmacht, hetzij doordat zij door gevaren van anderen in beslag genomen zijn, hetzij omdat zij bezorgd zijn door eigen gevaren; er zijn er die door vrijwillige slavernij verteerd worden doordat zij hun meerderen vereren zonder er iets voor terug te krijgen. 2 Sommigen hebben vastgezet aan hetzij hun streven naar de schoonheid van een ander hetzij aan het klagen over hun eigen uiterlijk; de meesten zijn, op hun weg zonder zeker doel, door nieuwe plannen speelbal geweest van een wisselvallige en onstandvastige veranderlijkheid die hunzelf niet beviel; sommigen vinden het helemaal niets waarheen ze koers zetten, maar zwak en slaperig als ze zijn komen ze in de klauwen van de lotsbeschikkingen en wel zozeer dat ik niet betwijfel dat waar is wat bij de grootste der poëten als een orakel staat: "Het is een klein deel van het leven waarin we leven." Maar weliswaar is niet de hele spanne leven, maar tijd. 3 Gebreken dringen en omsingelen de mensen van alle kanten en laten hen niet weer opstaan of de ogen opslaan om de waarheid te onderscheiden. Ze drukken op de mensen die ondergedompeld zijn en sterk gericht zijn op lust en nooit kunnen zij snel terugkeren naar zichzelf. Als hun een keer toevallig een of andere onderbreking te beurt is gevallen, dan deinen ze op en neer als op de diepe zee waar ook na wind onrust is, en nooit hebben ze rust van hun eigen lusten. 4 Denk jij dat ik het over die liederen heb, van wie de ellende een uitgemaakte zaak is? Kijk naar hen naar wie men te hoop loopt, omdat ze succes hebben: ze stikken in hun eigen voorspoed. Voor hoeveel mensen is rijkdom een loden last! Van hoevelen zuigen de welsprekendheid en de dagelijkse onrust om je talent te laten zien het bloed weg! Hoevelen zien er bleek uit door hun ononderbroken genietingen! Voor hoevelen blijft er geen enkele vrijheid over omdat er een volk aan clienten om hen heen gestroomd is! Kortom, ga hen allen eens langs vanaf de laagsten tot de elite: deze roept hulp in, die helpt, die daar wordt voor het gerecht gedaagd,

ille defendit, ille iudicat, nemo se sibi uindicat, alius in alium consumitur¹. Interroga de istis quorum nomina ediscuntur, his illos dinosci² uidebis notis³: ille illius cultor⁴ est, hic illius; suus nemo est. 5 Deinde dementissima quorundam indignatio est: queruntur de superiorum fastidio⁵, quod ipsis adire uolentibus non uacauerint! Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse numquam uacat? Ille tamen te, quisquis es, insolenti quidem uultu sed aliquando respexit⁶, ille aures suas ad tua uerba demisit, ille te ad latus suum recepit: tu non inspicere te umquam, non audire dignatus es. Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes⁷, quoniam quidem, cum illa faceres, non esse cum alio uolebas, sed tecum esse non poteris.

III. Maak de rekening van je leven op.

1 Omnia licet quae umquam ingenia fulserunt⁸ in hoc unum consentiant, numquam satis hanc humanarum mentium caliginem⁹ mirabuntur: praedia¹⁰ sua occupari a nullo patiuntur et, si exigua contentio¹¹ est de modo finium, ad lapides et arma discurrunt; in uitam suam incedere alios sinunt, immo uero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt; nemo inuenitur qui pecuniam suam diuidere uelit, uitam unusquisque quam¹² multis distribuit! Adstricti¹³ sunt in continendo patrimonio; simul¹⁴ ad iacturam temporis uentum est, profusissimi in eo cuius unius honesta auaritia est. 2 Libet itaque ex seniorum turba comprehendere¹⁵ aliquem: "Peruenisse te ad ultimum aetatis humanae uidemus, centesimus tibi uel supra premitur¹⁶ annus: agedum, ad computationem¹⁷ aetatem tuam reuoca. Duc¹⁸ quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum rex, quantum cliens abstulerit, quantum lis uxoria, quantum seruorum coercitio¹⁹, quantum officiosa per urbem discursatio; adice morbos quos manu fecimus, adice quod et sine usu iacuit: uidebis te

---

¹ consumere 3 in + acc.	gebruiken, verbruiken voor
² dinoscere 3	onderscheiden, herkennen
³ notus	bekend
⁴ cultor	vereerder, vriend
⁵ fastidium	hoogmoed
⁶ respicere 5	bemerken
⁷ imputare	in rekening brengen
⁸ fulgere 2	schitteren, uitblinken
⁹ caligo, -ginis	geestelijke blindheid, verwarring
¹⁰ praedium	landgoed
¹¹ contentio	geschil
¹² quam	hoe
¹³ adstrictus	zuinig
¹⁴ simul = ut	
¹⁵ comprehendere 3	behandelen
¹⁶ premere 3	(uit)persen
¹⁷ computatio	berekening, uitkomst
¹⁸ ducere 3	schatten
¹⁹ coercitio	beteugeling, bestraffing

weer een ander verdedigt, hij daar is rechter, niemand eist zich voor zichzelf op, de mensen worden voor elkaar opgebruikt. Vraag naar hen, wier namen men leert. Je zult zien dat de een herkend wordt aan de hand van deze bekende persoon en die weer aan de hand van die: deze is een vriend van die beroemdheid en die weer van deze; niemand is een vriend van zichzelf. 5 Vervolgens is verontwaardiging van sommigen het meest van verstand gespeend: ze klagen over de hoogmoed van de mensen die boven hen staan, omdat zij, aldus hen, geen tijd hadden voor hen toen ze hen wilden bezoeken. Durft iemand, die voor zichzelf nooit tijd heeft, over de hoogmoed van een ander te klagen? Hij heeft evenwel jou, wie je ook bent, weliswaar met een trots gelaat, maar wel een keertje opgemerkt. Hij heeft zijn oren aan jouw woorden geleend, hij heeft jou naast zich toegelaten, maar jij hebt je nooit verwaardigd jou te bekijken, naar jou te luisteren. Er is dus geen reden, dat jij hun diensten in rekening brengt: jij wilde namelijk in ieder geval, toen jij die verrichte, niet met een ander zijn, maar jij kon niet met jou zijn.

III Maak de rekening van je leven op.

1 Ook als al die talenten die ooit geschitterd hebben, overeenstemming bereiken op dit ene gebied, zullen ze nooit voldoende verbaasd zijn over deze verwarring van de menselijke geesten: ze staan niet toe dat hun landgoederen door wie dan ook in bezit genomen worden en als er een geschilletje is over de omvang van een gebied, rent men alle kanten op om stenen en wapens te grijpen; ze staan toe dat anderen hun leven betreden, ja zelfs voeren zijzelf hen op om hun leven te bezitten; men vindt niemand die zijn geld wil verdelen, maar onder hoevelen verdeelt een ieder zijn leven! Men is zuinig in het bijhouden van het vaderlijk erfgoed; zodra het punt bereikt is tijd te verliezen, is men zeer scheutig met dat waarvan het als enige eervol is om daar gierig mee om te gaan. 2 Je wilt dus iemand van de schare ouderen citeren: “We zien dat jij aan het eind van je menselijke leven bent gekomen, jij beleeft je honderdste jaar of meer dan dat: kom aan, laat jouw leven de revue passeren om het te berekenen. Schat eens hoeveel een schuldeiser van die tijd afgenomen heeft, hoeveel een vriendin, hoeveel een koning, hoeveel een cliens, hoeveel de twist met een vrouw, hoeveel de bestraffing van slaven, hoeveel het gediensig heen en weer geren door de stad; voeg daarbij de ziektes, die wij eigenhandig gecreëerd hebben, voeg daaraan toe wat ook ongebruikt heeft gelegen:

pauciores annos habere quam numeras. 3 Repete memoria tecum quando certus consilii fueris, quotus¹ quisque dies ut destinaueras recesserit², quando tibi usus tui fuerit, quando in statu suo uultus, quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo aevo facti operis sit, quam multi uitam tuam diripuerint te non sentiente quid perderes, quantum uanus dolor, stulta laetitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit, quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelleges te immaturum mori." 4 Quid ergo est in causa³? Tamquam semper uicturi uiuitis, numquam uobis fragilitas uestra succurrit, non obseruatis quantum iam temporis transierit; uelut ex pleno et abundantanti perditis, cum interim fortasse ille ipse qui alicui uel homini uel rei donatur dies ultimus sit. Omnia tamquam mortales timetis, omnia tamquam immortales concupiscitis. 5 Audies plerosque dicentes: "A quinquagesimo anno in otium secedam, sexagesimus me annus ab officiis dimittet." Et quem tandem longioris uitae praedem⁴ accipis? Quis ista sicut disponis ire patietur? Non pudet te reliquias uitae tibi reseruare et id solum tempus bonae menti destinare quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est tunc uiuere incipere cum desinendum est? Quae tam stulta mortalitatis obliuio⁵ in quinquagesimum et sexagesimum annum differre sana consilia et inde uelle uitam inchoare quo pauci perduxerunt?

IV. Hoe Fortuna zich tegen de gelukzaligen keert.

1 Potentissimis et in altum sublatis hominibus excidere uoces uidebis quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis praeferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere; nam ut nihil extra⁶ lacessat aut quatiat, in se ipsa fortuna ruit. 2 Diuus Augustus, cui dii plura quam ulli praestiterunt⁷, non desiit quietem sibi precari et uacationem a re publica petere; omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, ut speraret otium: hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat⁸ solacio, aliquando se uicturum sibi. 3 In quadam ad senatum missa epistula, cum requiem suam non uacuum⁹ fore dignitatis nec a priore gloria discrepantem¹⁰ pollicitus esset, haec uerba inueni: "Sed ista fieri speciosius¹¹ quam promitti possunt. Me tamen cupido temporis optatissimi mihi prouexit¹², ut quoniam rerum laetitia moratur¹³ adhuc, praeciperem aliquid uoluptatis ex

---

¹ quotus quisque	hoe weinig
² recedere 3	verdwijnen, verlopen
³ in causa	aan de hand
⁴ praes, praedis	borg
⁵ obliuio	vergetelheid, het vergeten
⁶ extra	van buiten
⁷ praestare	verschaffen
⁸ oblectare	genot verschaffen, tijd aangenaam doorbrengen
⁹ vacuus + gen.	zonder
¹⁰ discrepare	afwijken van
¹¹ speciosus	schoonschijnend, bedriegelijk
¹² provehere 3	meeslepen
¹³ morari	dralen, uitblijven

Jij zult zien dat jij minder jaren hebt dan je telt. 3 Roep in je herinnering terug wanneer jij zeker van je plan bent geweest, hoe weinig dagen verlopen zijn zoals jij bestemd had, wanneer je de beschikking over jezelf hebt gehad, wanneer het gelaat zijn eigen uitdrukking heeft, wanneer je gemoed rustig was, wat voor werk jij hebt verricht in zo'n lang leven, hoevelen jouw leven uiteen hebben gerukt zonder dat jij het merkte, wat jij verloor, hoeveel is weggenomen door leeg verdriet, door dwaze blijheid, door hebzuchtige lust, door vleierende omgang, hoe weinig van jouw tijd voor jou over is gebleven: jij zult begrijpen dat je voortijdig sterft. 4 Wat is er dus aan de hand? Jullie leven alsof jullie altijd zullen leven, nooit komt het bij jullie op dat jullie vergankelijk zijn, niet nemen jullie waar hoeveel tijd er al voorbij gegaan is; jullie verkwisten die tijd alsof de voorraadkast daarvan vol is en overloopt, hoewel intussen misschien juist die dag die of aan een mens of aan een object gegeven wordt, de laatste is. Jullie vrezen alles als stervelingen, maar begeren alles als onsterfelijken. 5 Je zult zeer velen horen zeggen: "Vanaf mijn vijftigste jaar zal ik met pensioen gaan, het zestigste jaar zal mij van mijn taken ontslaan." En welke borg krijg je tenslotte voor een langer leven? Wie zal toestaan dat die dingen gaan zoals je plant? Schaam jij je niet dat je de resten van je leven voor jou apart houdt en dat je alleen die tijd, die voor geen zaak gebruikt kan worden, voor een goede geest bestemt? Hoe laat is het dan pas te beginnen met leven wanneer je moet ophouden? Van wat voor dwaze vergetelheid van je sterfelijkheid getuigt het gezonde plannen uit te stellen naar je vijftigste en zestigste jaar en je leven vanaf dat punt te willen beginnen, tot waar weinigen hun leven hebben geleid.

IV Hoe Fortuna zich tegen de gelukzaligen keert.

Je zult zien dat aan zeer machtige mensen die tot grote hoogte gekomen zijn uitspraken ontsnappen waarmee zij rust wensen, rust prijzen en boven al hun zegeningen verkiezen. Intussen verlangen zij ernaar van dat voetstuk van hen af te dalen, als dat veilig kan; want om niets buiten zich te prikkelen of op te jagen, stort Fortuna zich op zichzelf. 2 De goddelijke Augustus aan wie de goden meer hebben gegeven dan aan enig persoon, hield niet op om voor zich om rust te bidden en om vrijstelling van de staat te vragen; ieder gesprek van hem kwam altijd hierop terug, dat hij op rust hoopte: hij bracht zijn inspanningen met deze gedachte aangenaam door, een gedachte die ook als het een valse troost was in ieder geval een zoete troost was, dat hij namelijk ooit voor zichzelf zou leven. 3 In een bepaalde brief die hij aan de senaat gestuurd had, heb ik de volgende woorden gevonden, toen hij beloofd had dat zijn teruggetrokken leven niet zonder ambtelijke waardigheid zou zijn en niet in strijd met zijn vroegere roem: "Maar dat kan bedrieglijker uitpakken dan dat het beloofd wordt. Evenwel heeft het verlangen naar die voor mij zeer wenselijke tijd, mij ertoe gebracht, dat ik omdat de situatie nog niet tot onverdeelde opgewektheid stemt, aan de zoetheid van die woorden een voorproefje ontleende van het genot."

uerborum dulcedine." 4 Tanta uisa est res otium, ut illam, quia usu¹ non poterat, cogitatione praesumeret. Qui omnia uidebat ex se uno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetissimus cogitabat quo magnitudinem suam exueret. 5 Expertus erat quantum illa bona per omnis terras fulgentia sudoris exprimerent, quantum occultarum sollicitudinum tegerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouissime cum affinibus² coactus armis decernere mari terraque sanguinem fudit. Per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam Asiamque et omnis prope oras bello circumactus Romana caede lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat immixtosque³ mediae paci⁴ et imperio hostes perdomat, dum [ut] ultra Rhenum et Euphraten et Danuuium terminos mouet, in ipsa urbe Murenae, Caepionis Lepidi, Egnati, aliorum in eum mucrones⁵ acuebantur. 6 Nondum horum effugerat insidias: filia et tot nobiles iuuenes adulterio uelut sacramento⁶ adacti⁷ iam infractam⁸ aetatem territabant Iullusque⁹ et iterum timenda cum Antonio mulier. Haec ulcera¹⁰ cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur¹¹; uelut graue multo sanguine corpus parte semper aliqua rumpebatur¹². Itaque otium optabat, in huius spe et cogitatione labores eius residebant¹³, hoc uotum erat eius qui uoti compotes¹⁴ facere poterat.

---

¹ usus 4	gebruik, de praktijk
² affinis	verwant
³ inmisceri	zich vermengen met
⁴ pax	vrede; gebied in vrede
⁵ mucro	zwaard(punt)
⁶ sacramentum	eed van trouw
⁷ adigere 3 + dat.	brengen tot
⁸ infractus	gebroken, verzwakt

⁹ Iullus Antonius was het tweede kind van Marcus Antonius uit diens huwelijk met Fulvia Flacca Bambula, na Marcus Antonius Antyllus. Nadat Fulvia in 40 v.Chr. aan ziekte overleden was tijdens haar verbanning naar Sicyon na een verloren conflict met Octavianus, werden Iullus en Antyllus grotendeels opgevoed door Marcus Antonius' volgende echtgenote Octavia minor. In 32 v.Chr. scheidde Marcus Antonius echter van Octavia om te kunnen trouwen met de Egyptische koningin Cleopatra VII. Iullus bleef echter in Rome bij Octavia, hoewel Antyllus naar zijn vaders nieuwe gezin in Egypte verhuisde. Na de overwinning van Octavianus in de Slag bij Actium en de zelfmoord van Marcus Antonius en Cleopatra in 30 v.Chr. werd Antyllus op bevel van Octavianus vermoord, maar het leven van Iullus bleef gespaard.

In de daaropvolgende jaren kwam Iullus in hoog aanzien te staan bij Octavianus, die inmiddels keizer Augustus was geworden. In de loop van de jaren kreeg hij onder andere de ambten van praetor, consul en proconsul toebedeeld. Toen Marcus Vipsanius Agrippa in 21 v.Chr. van zijn echtgenote Claudia Marcella maior scheidde om te kunnen huwen met Augustus' dochter Julia maior, hertrouwde Claudia Marcella met Iullus Antonius. Uit dit huwelijk sproten drie kinderen voort.

Ergens na 12 v.Chr. begon Iullus Antonius echter een amoureuze verhouding met Julia maior, die na de dood van Agrippa in een ongelukkig huwelijk met de latere keizer Tiberius was terechtgekomen. De verhouding kwam in 2 v.Chr. aan het licht en veroorzaakte een groot publiek schandaal, wat ertoe leidde dat Augustus Iullus Antonius ter dood veroordeelde voor overspel. Hierop pleegde Iullus uiteindelijk zelfmoord.

¹⁰ ulcus, -eris	zweer
¹¹ subnasci	groeien
¹² rumpere 3	breken, uiteenscheuren
¹³ residere 2 in + abl.	steunen op
¹⁴ compos, -potis + gen.	in het bezit van

4 Rust scheen hem een zo groot iets dat hij er in gedachte een voorproefje van nam omdat hij dat niet in de praktijk kon. De man die zag dat alles van hem alleen afhing, die de mensen en volkeren geluk gaf, dacht zeer blij aan die dag waarop hij zijn grootte zou afleggen. 5 Hij had ondervonden hoeveel zweet die zegeningen die over heel de wereld schitterden hem kostten, hoeveel zorgen zij verborgen: gedwongen met burgers eerst, daarna met ambtgenoten, tenslotte met verwanten met wapens het uit te vechten heeft hij ter zee en te land bloed vergoten. Rondgedreven in oorlog door Macedonia, Sicilia, Egypte, Syria, Asia en bijna alle kusten, heeft hij zijn legers die vermoeid waren door het vergieten van Romeins bloed, ingezet in buitenlandse oorlogen. Terwijl hij de Alpen tot vrede bracht en vijanden die te midden van vrede midden in zijn rijk woonden geheel bedwong, terwijl hij de grenzen voorbij de Rijn en de Euphraat en de Donau bracht, werden in de stad Rome zelf tegen hem de zwaarden van Murena¹, Caepio², Lepidus³, Egnatius⁴ en anderen gescherpt. 6 Nog niet was hij aan de hinderlaag van hen ontkomen: zijn dochter en zovele adellijke jongemannen boezemden door echtbreuk, als hadden zij een militaire eed van trouw afgelegd, zijn reeds gebroken leeftijd angst in en hij moest bang zijn voor Iullus en voor een tweede keer voor een vrouw met Antonius. Hij had deze zweren samen met de ledematen afgehakt: andere staken de kop op; het lichaam barstte altijd ergens, alsof het zwaar van veel bloed was. Dus koesterde hij de hoop op rust en steunden zijn inspanningen op de hoop op en de gedachte aan zijn pensioen, dit was de wens van hem die de wens van mensen kon verwerkelijken.

---

¹ Romeins politicus, beschuldigd van samenzwering tegen Augustus en in 22 v.Chr. ter dood gebracht

² samenzweerder met Murena

³ Lepidus, door Augustus op zijspoor gezette triumvir, geen samenzweerder, overleden 13 v.Chr.

⁴ Marcus Egnatius Rufus in 19 v.Chr. terechtgesteld wegens samenzwering

V. Cicero een halfvrij mens

¹ M. Cicero inter Catilinas¹, Clodios² iactatus Pompeiosque³ et Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum re publica et illam pessum euntem⁴ tenet, nouissime⁵ abductus, nec secundis rebus quietus nec aduersarum⁶ patiens⁷, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine causa sed sine fine laudatum detestatur! ² Quam flebiles uoces exprimit in quadam ad Atticum⁸ epistula iam uicto patre Pompeio, adhuc filio⁹ in Hispania fracta arma refouente¹⁰! "Quid agam", inquit, "hic, quaeris? Moror in Tusculano meo semiliber." Alia deinceps adicit, quibus et priorem aetatem complorat et de praesenti queritur et de futura desperat. ³ Semiliberum se dixit Cicero: at me hercules numquam sapiens in tam humile nomen¹¹ procedet, numquam semiliber erit, integrae semper libertatis et solidae, solutus et sui iuris et altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse qui supra fortunam est?

---

¹ Lucius Sergius Catilina (108 v.Chr. – 62 v.Chr.) was een Romeins staatsman, die door de klassieke schrijvers Cicero en Sallustius als rebel en bendeleider wordt beschreven. Hij zou twee pogingen tot staatsgreep hebben gedaan.

² Publius Clodius Pulcher (circa 93 v.Chr. – december 52 v.Chr.), was een berucht Romeins politicus, voorvechter van de populares, agitator en bendeleider uit de 1e eeuw v.Chr.

³ Pompeius en Crassus vormden een triumviraat met Iulius Caesar vanaf 60 tot 53.

⁴ pessum ire   te gronde gaan

⁵ novissime   uiteindelijk

⁶ sc. rerum

⁷ patiens + gen.   opgewassen tegen

⁸ Titus Pomponius Atticus (109 v.Chr. - 32 v.Chr.) was een Romeins ridder, zakenman en persoonlijke vriend van Marcus Tullius Cicero van wie een rijke briefwisseling met Atticus over is. Zijn dochter Caecilia Attica huwde Marcus Vipsanius Agrippa met wie ze haar dochter Vipsania Agrippina zou krijgen, de eerste echtgenote van Tiberius.

Zijn bijnaam Atticus had hij te danken aan een lang verblijf (van 88 tot 65 v.Chr.) te Athene, waarheen hij gevlucht was om te ontsnappen aan de proscripties onder de dictatuur van Sulla. Al ging zijn politieke voorkeur uit naar de partij der Optimates, toch hield hij zich, ook na zijn terugkeer naar Rome, afzijdig van elke politieke activiteit, en streefde hij naar een goede verstandhouding zowel met de conservatieven als met de Caesar-gezinden. Hij wist de Romeinse burgeroorlogen te overleven door zijn consequente manier om ieders vriend en niemands bondgenoot te zijn. Tot aan zijn dood in 32 stond hij in de gunst van Octavianus.

⁹ Pompeius had twee zonen genaamd Gnaeus en Sextus Pompeius Magnus Pius. Gnaeus Pompeius Magnus minor (75 v.Chr. - 12 april 45 v.Chr.) was een Romeins politicus en generaal in de 1e eeuw v.Chr.

Hij was de zoon van Gnaeus Pompeius Magnus, Caesars politieke rivaal.

Na de moord op hun vader namen Gnaeus en zijn broer Sextus Pompeius Magnus Pius deel aan het verzet in Africa en Hispania tegen Caesar. In 45 v.Chr. werden Gnaeus en Sextus door Caesar verpletterend verslagen in de Slag bij Munda. Kort daarop werd Gnaeus om het leven gebracht; Sextus ontkwam en zou het verzet voortzetten, maar werd in 35 ter dood gebracht.

¹⁰ refovere 2   weer doen herleven

¹¹ nomen   titel, rang, waardigheid

V Cicero een halfvrij mens

Marcus Cicero werd tussen mensen als Catalina, Clodius en Pompeius en Crassus heen en weer gegooid, deels duidelijke vijanden, deels twijfelachtige vrienden; terwijl hij samen met de staat op en neer deinde en hij die staat, terwijl die te gronde ging, vasthield, is hij uiteindelijk meegenomen en hoe dikwijls heeft hij niet bij voorspoed rustig en niet tegen tegenslag bestand, zijn consulaat dat niet zonder reden, maar wel eindeloos geprezen was, verfoeid. 2 Hoe klaaglijke woorden bracht hij uit in een bepaalde brief aan Atticus, toen vader Pompeius al overwonnen was, maar de zoon nog in Spanje de gebroken krijgsmacht deed herleven! Hij zei: “Je vraagt, wat ik hier doe? Ik verblijf halfvrij op mijn Tusculaanse landgoed.” Daarna voegde hij andere woorden toe waarmee hij zowel zijn vroegere leven bejammerde als over het heden klaagde en over de toekomst wanhoopte. 3 Cicero noemde zich halfvrij: maar bij Hercules, nooit zal een wijze zich in zo’n nederige positie begeven, nooit zal hij halfvrij zijn, maar hij zal altijd van onaangetaste en onwrikbare vrijheid zijn, onafhankelijk en een man met zeggenschap over zichzelf en verheven boven de anderen. Wat kan er immers boven hem zijn die boven het lot is?

VI. Te late klachten

1 Liuius Drusus¹, uir acer et uehemens, cum leges nouas et mala Gracchana mouisset² stipatus³ ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non peruidens⁴, quas nec agere licebat nec iam liberum⁵ erat semel incohatas relinquere, exsecratus⁶ inquietam a primordiis⁷ uitam dicitur dixisse: uni sibi ne puero quidem umquam ferias⁸ contigisse. Ausus est enim et pupillus⁹ adhuc et praetextatus¹⁰ iudicibus reos¹¹ commendare¹² et gratiam suam foro interponere¹³ tam efficaciter¹⁴ quidem, ut quaedam iudicia constet ab illo rapta. 2 Quo non erumperet¹⁵ tam immatura ambitio? Scires in malum ingens et priuatum et publicum euasuram tam praecoquem¹⁶ audaciam. Sero¹⁷ itaque querebatur nullas sibi ferias contigisse a puero seditiosus et foro grauis. Disputatur an ipse sibi manus attulerit; subito enim uulnere per inguen¹⁸ accepto collapsus est, aliquo¹⁹ dubitante an mors eius uoluntaria esset, nullo an tempestiua²⁰. 3 Superuacuum est commemorare plures qui, cum aliis felicissimi uiderentur, ipsi in se uerum testimonium dixerunt perosi²¹ omnem actum²² annorum suorum; sed his querellis nec alios mutauerunt²³ nec se ipsos: nam cum uerba eruperunt, affectus²⁴ ad consuetudinem relabuntur. 4 Vestra, me hercules, uita, licet supra mille annos exeat, in artissimum contrahetur: ista uitia nullum non saeculum²⁵ deuorabunt; hoc uero spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat²⁶, cito uos effugiat necesse est; non enim apprenditis nec retinetis uel ocissimae omnium rei moram facitis, sed abire ut rem superuacua ac reparabilem sinitis.

---

¹ Drusus Livius 120-91 v.Chr., vermoord wegens hervormingsvoorstellen

² mouere beginnen, ter sprake brengen

³ stipatus + abl. omgeven door

⁴ peruidere overzien

⁵ liber vrij, ongehinderd

⁶ exsecratus verwenst

⁷ primordia n.pl. het allereerste begin

⁸ feriae vrije dagen, rust

⁹ pupillus knulletje

¹⁰ praetextatus van de leeftijd waarop men de toga praetextata draagt, van de jongensleeftijd

¹¹ reus aangeklaagde

¹² commendare aanbevelen; een goed woord doen voor

¹³ interponere 3 laten gelden, laten ingaan

¹⁴ efficax doeltreffend, succesvol

¹⁵ erumpere 3 uitbarsten, uitlopen

¹⁶ praecox vroegtijdig, overhaast

¹⁷ sero te laat

¹⁸ inguen, -inis n onderlijf

¹⁹ aliquis iemand, menigeen

²⁰ tempestiua op tijd, bij een bepaald moment passend, vroegtijdig

²¹ perosus + acc. zeer hatend

²² actus 4 activiteit, vervulling

²³ mutare veranderen

²⁴ affectus 4 gemoedsaandoening, stemming

²⁵ saeculum mensenleven, generatie

²⁶ dilatare uitbreiden, verlengen

VI Te late klachten

1 Toen Livius Drusus, een heftig en onstuimig man, nieuwe wetten en de ellende van de Gracchen voorgesteld had, heeft hij, omringd door een geweldige toeloop van heel Italië zonder dat hij overzag hoe die voorstellen zouden aflopen, -hij had die niet mogen doen en niet zomaar eenmaal geïnitieerd mogen achterlaten- vervloekt gezegd, zo zegt men, dat zijn leven van het eerste begin onrustig is geweest: dat aan hem als enige zelfs niet als jongen ooit vrije dagen ten deel zijn gevallen. Hij heeft het namelijk zowel toen hij nog een knulletje was als ook toen hij de leeftijd had om de toga praetextata te dragen, een goed woordje voor aangeklaagden bij de rechters gedaan en hij liet zijn invloed op het forum in ieder geval zo succesvol gelden dat het vaststaat dat sommige oordelen door hem geroofd zijn. 2 Waarop zou zo een voortijdig gunstbejag niet uitlopen? Je had kunnen weten dat zo een vroegtijdige vermetelheid zou resulteren in een geweldige ramp zowel op staatkundig als op persoonlijk gebied. Hij klaagde dus te laat dat hem geen vrije dagen ten deel gevallen waren, terwijl hij van jongs af aan opruiend was en een last voor het forum. Men discussieert erover of hij zelf de hand aan zich geslagen heeft; hij is namelijk onmiddellijk na gewond te zijn geraakt in zijn onderlijf in elkaar gestort, terwijl men twijfelde of zijn dood vrijwillig was, maar terwijl niemand het in twijfel trok of die dood voortijdig was. 3 Het is overbodig meer mensen te vermelden die, hoewel zij zelf het idee hadden zeer gelukkig te zijn, zelf tegen zich een waar getuigenis ervan hebben afgelegd heel hun optreden van hun jaren zeer te haten; maar met deze klachten hebben zij noch anderen noch zichzelf veranderd: want zodra de woorden ontsnapt zijn, glijdt de gemoedsstemming terug in de oude staat. 4 Bij Hercules, jullie leven zal, ook als het verder gaat dan duizend jaren, beperkt worden tot een minimum: die gebreken zullen ieder mensenleven verorberen; echter, die tijdspanne die jullie verstand, ook al rent die tijd van nature, oprekt, moet snel aan jullie ontvluchten; want jullie grijpen de tijd niet en niet houden jullie die vast of vertragen die allersnelste zaak, maar jullie staan haar toe er vandoor te gaan als was die overbodig en herstelbaar.

VII. Veel tijd wordt van je afgepakt.

1 In primis autem et illos numero¹ qui nulli rei nisi uino ac libidini uacant; nulli enim turpius occupati sunt. Ceteri, etiam si uana gloriae imagine teneantur, speciose tamen errant; licet² auaros mihi, licet iracundos enumeres uel odia exercentes iniusta uel bella, omnes isti uirilius peccant: in uentrem ac libidinem proiectorum³ inhonesta tabes⁴ est. 2 Omnia istorum tempora excute⁵, aspice quam diu computent, quam diu insidientur, quam diu timeant, quam diu colant, quam diu colantur, quantum uadimonia⁶ sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quae iam ipsa officia sunt: uidebis quemadmodum illos respirare non sinant uel mala sua uel bona. 3 Denique inter omnes conuenit⁷ nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato, non eloquentiam, non liberales disciplinas, quando districtus⁸ animus nihil altius recipit sed omnia uelut inculcata⁹ respuit. Nihil minus est hominis¹⁰ occupati quam uiuere: nullius rei difficilior scientia est. Professores aliarum artium uulgo¹¹ multique sunt, quasdam uero ex his pueri admodum¹² ita percepisse¹³ uisi sunt, ut etiam praecipere possent: uiuere tota uita discendum est et, quod magis fortasse miraberis, tota uita discendum est mori. 4 Tot maximi uiri, relictis omnibus impedimentis¹⁴, cum diuitiis, officiis, uoluptatibus renuntiassent¹⁵, hoc unum in extremam usque aetatem egerunt¹⁶ ut uiuere scirent; plures tamen ex his nondum se scire confessi¹⁷ uita abierunt, nedum¹⁸ ut isti sciant. 5 Magni, mihi crede, et supra humanos errores eminentis¹⁹ uiri est nihil ex suo tempore delibari²⁰ sinere, et ideo eius uita longissima est, quia, quantumcumque patuit, totum ipsi uacauit²¹. Nihil inde incultum otiosumque iacuit, nihil sub alio fuit, neque enim quicquam repperit dignum quod cum tempore suo permutaret²² custos eius

---

¹ numerare in + abl.	rekenen onder
² licet + coni.	ook al
³ proici in + acc.	zich storten op
⁴ tabes	ziekte, verdorvenheid
⁵ excutere 5	onderzoeken
⁶ uadimonium	het verschijnen voor de rechtbank
⁷ conuenire inter	overeenstemmen met
⁸ districtus	in beslag genomen
⁹ inculcare	inprenten, opdringen
¹⁰ esse + gen.	eigen zijn aan, kenmerk/taak zijn van
¹¹ uulgo	overall
¹² admodum	zozeer
¹³ percipere 5	begrijpen, vatten
¹⁴ impedimentum pl.	bagage
¹⁵ renuntiare + dat.	afzien van
¹⁶ agere hoc, ut + coni.	dit beogen, namelijk dat
¹⁷ confiteri	bekennen
¹⁸ nedum	laat staan
¹⁹ eminere 2	uitsteken
²⁰ delibare	kleiner maken
²¹ vacare	vrij zijn
²² permutare	ruilen

VII Veel tijd wordt van je afgepakt.

Onder hen reken ik vooral echter ook die lieden die slechts voor wijn en lust tijd hebben; niemand is schandelijker in beslag genomen. De rest is, ook als ze in de greep van een ijdel beeld van roem zijn, misleidend op de verkeerde weg; ook als je voor mij de hebzuchtigen opsomt, of opvliegende lieden of mensen die gevoelens van haat koesteren of oorlogen voeren, dan gaan die allen toch op mannelijker wijs de fout in: oneervol is de verdorvenheid van de mensen die zich aan de maag en wellust hebben overgegeven. 2 Onderzoek alle momenten van hen, zie hoeveel tijd ze berekenen, hoeveel tijd ze op de loer liggen, hoeveel tijd ze bang zijn, hoeveel tijd ze in verering zijn, hoeveel tijd zij in beslag genomen worden door eigen processen en die van anderen, hoeveel tijd door gastmaaltijden, die bovendien zelf taken zijn: je zult zien hoe hetzij hun eigen minpunten hetzij hun pluspunten hen niet op adem laten komen. 3 Tenslotte zijn allen het ermee eens dat geen zaak goed uitgevoerd kan worden door iemand die druk bezet is, niet welsprekendheid, niet de vrije kunsten omdat een in beslag genomen gemoed niets dieper in zich opneemt, maar alles als was het opgedrongen uitspuwt. Niets is minder eigen aan een bezet mens dan te leven: van niets is de kennis moeilijker. Leermeesters van de andere kunsten zijn overal en talrijk: zij schenen in hun jongensjaren sommigen van deze kunsten zozeer te hebben begrepen dat zij zelfs voorschriften konden geven: leven moet het hele leven lang geleerd worden en waarover je je misschien meer zult verbazen, het hele leven lang moet men leren sterven. 4 Zovele zeer grote mannen hebben na hun bagage te hebben achtergelaten, toen ze hadden afgezien van hun rijkdom, taken, genietingen, juist dit ene helemaal tot het laatste moment van hun leven beoogd, dat zij wisten te leven; de meesten van hen hebben evenwel na bekend te hebben nog niet te weten hoe dat moest het leven verlaten, laat staan dat die lieden het weten. 5 Geloof me, het is eigen aan een groot man die boven menselijke dwalingen verheven is om niet toe te staan dat mensen iets van wat zijn tijd is tot zich nemen en daarom is zijn leven het langst, omdat al zijn levenstijd zolang als die ook heeft geduurd, voor hemzelf vrij is geweest. Daarom is geen moment onverzorgd en in rust ongebruikt geweest, geen moment was in de zeggenschap van een ander en hij heeft als uiterst spaarzaam man van zijn tijd niets gevonden dat het waard was om met zijn tijd te ruilen.

parcissimus¹. Itaque satis illi fuit: iis uero necesse est defuisse ex quorum uita multum populus tulit. ⁶ Nec est quod putes hinc illos aliquando non intellegere damnum suum: plerosque certe audies ex iis quos magna felicitas grauat² inter clientium greges aut causarum³ actiones aut ceteras honestas miserias exclamare interdum: "Viure mihi non licet." ⁷ Quidni non liceat? Omnes illi qui te sibi aduocant tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? Quot ille candidatus? Quot illa anus efferendis⁴ heredibus lassa? Quot ille ad irritandam auaritiam captantium⁵ simulatus aeger? Quot ille potentior amicus, qui uos non in amicitiam sed in apparatus⁶ habet? Dispunge⁷, inquam, et recense uitae tuae dies: uidebis paucos admodum et reiculos⁸ apud te resedis⁹. ⁸ Assecutus ille quos optauerat fascas cupit ponere et subinde¹⁰ dicit: "Quando hic annus praeteribit?" Facit ille ludos¹¹, quorum sortem¹² sibi obtingere magno¹³ aestimauit: "Quando", inquit, "istos effugiam?" Diripitur ille toto foro patronus et magno concursu omnia ultra quam audiri potest complet: "Quando", inquit, "res proferentur¹⁴?" Praecipitat¹⁵ quisque uitam suam et futuri desiderio laborat, praesentium taedio¹⁶. ⁹ At ille qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes dies tamquam ultimum ordinat, nec optat crastinum nec timet. Quid enim est quod iam ulla hora nouae uoluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta¹⁷ sunt. De cetero fors¹⁸ fortuna ut uolet ordinet: uita iam in tuto est. Huic adici potest, detrahi nihil, et adici sic quemadmodum saturo iam ac pleno aliquid cibi: quod nec desiderat et capit¹⁹. ¹⁰ Non est itaque quod quemquam propter canos aut rugas putes diu uixisse: non ille diu uixit, sed diu fuit. Quid enim, si illum multum putes nauigasse quem saeua tempestas a portu exceptum huc et illuc tulit ac uicibus uentorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem²⁰ egit? Non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est.

---

¹ parcus + gen.	zuinig met
² gravare	bezwaren, zwaar drukken op
³ causa	pleidooi
⁴ efferre	prijzen
⁵ captare	op een slimme manier proberen te winnen of te verkrijgen [hereditatem]
⁶ apparatus 4	werktuig
⁷ dispungere 3	controleren
⁸ reiculus	uitgestoten, onbruikbaar
⁹ residere 2	overblijven
¹⁰ subinde	herhaaldelijk
¹¹ ludos facere 5	spelen organiseren
¹² sors	lot; proconsulaten en propraeturen werden oud consuls en praetoren toegeloot
¹³ abl. pretii	
¹⁴ res proferre	openbare zaken opschorten, stilleggen
¹⁵ praecipitare	bespoedigen, overhaasten
¹⁶ taedium	walging
¹⁷ percipere 5	in bezit nemen
¹⁸ fors	misschien
¹⁹ capere 5	kunnen bevatten
²⁰ in orbem agere 3	rond drijven

Dus was het voor hem genoeg, maar voor hen uit wier leven het volk veel heeft genomen, moet het wel te kort geweest zijn. 6 Er is geen reden te menen dat er daarom een moment is dat zij hun eigen verlies niet doorhebben: de meesten van hen die gebukt gaan onder hun grote geluk zul je zeker soms horen uitschreeuwen temidden van kuddes clientes, of het voeren van processen, of andere eervolle ellende: “Ik kan niet leven.” 7 Natuurlijk zul je dat wel kunnen. Al die mensen, die een beroep doen op jou, brengen jou daarvan af. Die aangeklaagde, hoeveel dagen heeft hij in beslag genomen? Hoeveel die verkiezingskandidaat? Hoeveel dat oude vrouwtje dat afgemat is door erfgenamen de hemel in te prijzen? Hoeveel die man die doet alsof hij ziek is om de hebzucht te prikkelen van mensen die van hem willen erven? Hoeveel die machtigere vriend, die jullie niet heeft om bevriend met hem te zijn, maar als deel van zijn uitrusting? Controleer, zo zeg ik en monster de dagen van jouw leven: je zult zien dat zeer weinige en onbruikbare dagen bij jou zijn achtergebleven. 8 Toen die daar de fasces had bereikt, die hij gewent had, wenste hij ze neer te leggen en zei hij herhaaldelijk: “Wanneer zullen de staatszaken, zo zei hij, opgeschort worden?” Een ieder heeft haast met zijn leven en uit verlangen naar wat gaat komen en uit walging van het heden mat ieder zich af. 9 Maar hij die alle tijd aan eigen gebruik besteedt, die alle dagen organiseert als was het de laatste dag, wenst noch de dag van morgen, noch vreest hij die. Wat voor nieuw genot is er dat nu nog enig uur kan bezorgen? Alles is bekend, alles heeft men tot verzadiging toe tot zich genomen. Misschien zal het lot betreffende de rest naar believen regelingen treffen: het leven echter is nu in zekerheid. Hieraan kan toegevoegd worden, maar niets kan daarvan afgepakt worden en er kan zó enig voedsel worden toegevoegd zoals aan iemand die al verzadigd is en vol: want zowel verlangt hij niet daarnaar als ook kan hij het wel bevatten. 10 Er is dus geen reden dat jij op grond van grijze haren of rimpels denkt dat iemand lang geleefd heeft: niet heeft hij lang geleefd die lang bestaan heeft. Wat moet men immers zeggen als je denkt dat hij veel gevaren heeft die door een hevige storm, nog nauwelijks uit de haven, is overvallen en door die storm alle kanten op is gebracht en die doordat de winden beurtelings uit verschillende richtingen raasden door hetzelfde gebied rondgejaagd is? Die heeft niet veel gevaren, maar die is veel heen en weer geslingerd.

VIII. Alsof er niets gevraagd wordt.

¹ Mirari soleo cum uideo aliquos tempus petentes et eos qui rogantur facillimos¹; illud uterque spectat propter quod tempus petatum est, ipsum quidem neuter: quasi nihil petitur, quasi nihil datur. Re omnium pretiosissima ludatur; fallit autem illos, quia res incorporalis² est, quia sub oculos non uenit ideoque uilissima aestimatur, immo paene nullum eius pretium est. ² Annua³, congiaria⁴ homines carissime accipiunt et illis aut laborem aut operam aut diligentiam suam locant⁵: nemo aestimat tempus; utuntur illo laxius⁶ quasi gratuito. At eosdem aegros uide, si mortis periculum propius admotum est, medicorum genua⁷ tangentes, si metuunt capitale supplicium, omnia sua, ut uiuant, paratos impendere⁸! Tanta in illis discordia affectuum est! ³ Quodsi posset quemadmodum praeteritorum annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum, quomodo illi qui paucos uiderent superesse trepidarent, quomodo illis parcerent! Atqui⁹ facile est quamuis exiguum dispensare¹⁰ quod certum est; id debet seruari diligentius quod nescias quando deficiat¹¹. ⁴ Nec est tamen quod putes illos ignorare quam cara res sit: dicere solent eis quos ualdissime diligunt paratos se partem annorum suorum dare: dant nec intellegunt: dant autem ita ut sine illorum incremento¹² sibi detrahant. Sed hoc ipsum an detrahant nesciunt; ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti¹³ latentis. ⁵ Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua coepit aetas nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet; nihil tumultuabitur¹⁴, nihil admonebit¹⁵ uelocitatis suae: tacita labetur. Non illa se regis imperio, non fauore populi longius proferet: sicut missa est a primo die, curret, nusquam deuertetur¹⁶, nusquam remorabitur. Quid fiet? Tu occupatus es, uita festinat¹⁷; mors interim aderit, cui uelis nolis¹⁸ uacandum est.

---

¹ facilis	gemakkelijk, inschikkelijk
² incorporalis	niet lichamelijk
³ annum	jaarlijkse betaling
⁴ congiarium	uitdeling
⁵ locare + abl. pretii	verhuren, verpachten voor
⁶ laxus	los, ontspannen, laks
⁷ genu 4 n.	knie
⁸ impendere 3	besteden, opofferen
⁹ atqui	maar toch
¹⁰ dispensare	beheren
¹¹ deficere 5	opraken
¹² incrementum	toename, verbetering
¹³ detrimentum	schade
¹⁴ tumultuare	onrust veroorzaken
¹⁵ admonere + gen.	in herinnering brengen
¹⁶ devertere 3	afbuigen
¹⁷ festinare	zich haasten
¹⁸ uelim nolim	of ik het nu wil, of niet; coniuuctivus concessivus

VIII. Alsof er niets gevraagd wordt.

1 Ik ben gewoon me te verbazen wanneer ik sommige mensen tijd zie vragen en hoe die mensen aan wie dat gevraagd wordt, daarin zeer makkelijk zijn; ieder van beiden kijkt naar dat waarom de tijd gevraagd is, maar geen van beiden naar de tijd zelf: het is, alsof er niets gevraagd wordt, alsof er niets gegeven wordt. Er wordt gespeeld met het allerkostbaarste; het bedriegt hen echter, omdat het onlichamelijk is, omdat het niet onder ogen komt en daarom voor zeer goedkoop gehouden wordt, ja, omdat er zelfs geen prijskaartje aan hangt. 2 Mensen nemen met zeer groot genoeg jaaruitkeringen en uitdelingen aan en daarvoor verpachten zij hetzij hun arbeid hetzij hun energie hetzij hun zorgvuldigheid: niemand waardeert de tijd: ze gebruiken die nogal laks als was ze gratis. Maar kijk eens naar diezelfde lieden wanneer ze ziek zijn als het gevaar van de dood dichterbij gebracht is, hoe zij de knieën van artsen aanraken, als ze bang zijn voor de doodstraf, hoe ze bereid zijn alles op te offeren om maar te leven. Zo een grote tweespalt aan gevoelens is er in hen. 3 Maar als het mogelijk zou zijn van iedereen het aantal van de jaren in de toekomst voor ogen te stellen zoals die van van het verleden, hoe zouden zij die zouden zien dat er nog maar weinig jaren in het verschiet zijn, in paniek zijn, hoe zuinig zouden ze met die jaren omgaan! Maar toch is het gemakkelijk datgene wat vastligt te beheren, hoe weinig het ook is; dat moet zorgvuldiger bewaard worden waarvan je niet weet wanneer het opraakt. 4 Er is evenwel geen reden dat je denkt dat zij niet weten hoe kostbaar de tijd is: ze zijn gewoon tegen de mensen die ze het meest beminnen te zeggen dat ze bereid zijn een deel van hun jaren te geven: ze doen dat al en hebben dat niet door: ze geven het echter zo dat ze het van zichzelf afnemen zonder dat die er beter door worden. Maar juist dit weten ze niet, of ze het aan zich onttrekken; daarom is het verlies draaglijk, omdat dat verlies uit een verborgen schade bestaat. 5 Niemand zal je jaren herstellen, niemand zal jou weer aan jezelf teruggeven. Het leven zal de weg afleggen waarover het begonnen is en niet zal het zijn koers hetzij herroepen hetzij onderdrukken; het zal geenszins van slag raken, het zal geenszins zijn eigen snelheid in herinnering brengen: zwijgend zal het glijden. Niet zal het op bevel van een koning, niet met instemming van het volk zich verlengen: zoals het vanaf de eerste dag op weg gestuurd is, zal het rennen, het zal nergens afslaan, nergens talmen. Wat zal er gebeuren? Jij bent druk, het leven haast zich; de dood zal intussen verschijnen, waarvoor je vrij moet zijn of je nu wilt of niet.

IX. De allereerste dag in de wacht

1 Potestne quicquam stultius esse quam quorundam sensus, hominum eorum dico qui prudentiam iactant¹? Operosius² occupati sunt. Vt melius possint uiuere, impendio³ uitae uitam instruunt⁴. Cogitationes suas in longum ordinant; maxima porro⁵ uitae iactura dilatio⁶ est: illa primum quemque⁷ extrahit⁸ diem, illa eripit praesentia dum ulteriora promittit. Maximum uiuendi impedimentum est exspectatio, quae pendet ex crastino⁹, perdit hodiernum. Quod in manu fortunae positum est disponis¹⁰, quod in tua, dimittis. Quo spectas? Quo te extendis¹¹? Omnia quae uentura sunt in incerto iacent: protinus uiue. 2 Clamat ecce maximus uates¹² et uelut diuino horrore¹³ instinctus¹⁴ salutare carmen canit:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi¹⁵
Prima fugit.

"Quid cunctaris?", inquit, "Quid cessas¹⁶? Nisi occupas, fugit." Et cum occupaueris, tamen fugiet: itaque cum celeritate temporis utendi uelocitate certandum est et uelut ex torrenti¹⁷ rapido nec semper ituro cito hauriendum. 3 Hoc¹⁸ quoque pulcherrime ad exprobrandam¹⁹ infinitam cogitationem quod non optimam quamque aetatem²⁰ sed diem dicit. Quid securus²¹ et in tanta temporum fuga lentus²² menses tibi et annos in longam seriem, utcumque²³ auiditati tuae uisum est, exporrigis²⁴? De die tecum loquitur et de hoc ipso fugiente.

---

¹ iactare	zich laten voorstaan op
² operosus	druk
³ impendium	verlies
⁴ instruere 3	opbouwen, maken; paradox
⁵ porro	verder, vervolgens
⁶ dilatio	uitstel
⁷ primus quisque	juist de eerste, de allereerste
⁸ extrahere 3	verdoen, laten wachten
⁹ sc. die; crastinus	van morgen
¹⁰ de conatu	
¹¹ se extendere	zich inspannen
¹² vates	ziener, dichter
¹³ horror	eerbied, heilig ontzag
¹⁴ instinguere 3	ertoe aanzetten
¹⁵ Vergilius, Georgica, Liber III, vss. 66/67	
¹⁶ cessare	dralen
¹⁷ torrens	bergbeek
¹⁸ sc. dicit Vergilius	
¹⁹ exprobrare	verwijten, wijzen op
²⁰ Zie citaat boven.	
²¹ securus	zorgeloos
²² lentus	traag, onverschillig
²³ utcumque	al naar gelang
²⁴ exporrigere 3	uitstrekken, uitbreiden

IX De allereerste dag in de wacht

Kan iets dommer zijn dan het denkvermogen van sommige lieden, ik bedoel van die mensen die zich op hun verstand laten voorstaan? Zij zijn te druk in de weer. Om beter te kunnen leven, regelen ze hun leven met verlies van leven. Zij denken ver vooruit; uitstel betekent vervolgens een zeer groot verlies van leven: uitstel laat de allereerste dag wachten, het rukt het heden weg, terwijl het dat belooft wat in het verschiet is. De grootste belemmering van het leven is de verwachting, die aan de dag van morgen hangt en die de dag van vandaag verliest. Wat in de hand van het lot geplaatst is, probeer je te regelen, maar wat in jouw hand is, laat je gaan. Waarnaar kijk je? Waarvoor span je je in? Alles wat gaat komen, is onzeker: leef terstond. 2 Zie, de grootste zanger roept en zingt, als was hij door goddelijk ontzag daartoe aangezet, een heilzaam lied:

Juist de beste dag van het leven vlucht voor de ellendige stervelingen
met de eerste dag

“Wat talm je?”, zegt hij, “Wat draal je? Als je de tijd niet pakt, vlucht ze.” En wanneer je die gepakt zult hebben, zal zij toch vluchten: met de snelheid van de tijd moet dus de strijd aangebonden worden door snel de tijd te gebruiken en de tijd moet snel geput worden als uit een snelle bergstroom die niet altijd bestemd is te stromen. 3 Hij zegt ook dit uiterst mooi ter afkeuring van een gedachte zonder eind omdat hij niet spreekt van juist de beste tijd, maar van de beste dag. Waarom breid jij zorgeloos en onverschillig ondanks de zo grote vlucht van de tijd de maanden en jaren voor je uit tot een lange reeks, al naargelang het jouw hebzucht goed is toegeschenen? Hij spreekt met jou over een dag en juist over die dag, die vlucht.

4 Num dubium est ergo quin prima quaeque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est¹ occupatis? Quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque perueniunt; nihil enim prouisum est: subito in illam necopinantes² inciderunt, accedere eam cotidie non sentiebant. 5 Quemadmodum aut sermo aut lectio aut aliqua intentior cogitatio iter facientes decipit³ et peruenisse ante sciunt quam⁴ appropinquasse, sic hoc iter uitae assiduum et citatissimum quod uigilantes⁵ dormientesque eodem gradu facimus occupatis non apparet nisi in fine.

X. Opdeling van het leven

1 Quod proposui⁶ si in partes uelim et argumenta diducere, multa mihi occurrent per quae probem breuissimam esse occupatorum uitam. Solebat dicere Fabianus⁷, non ex his cathedrariis philosophis⁸, sed ex ueris et antiquis, "contra affectus impetu⁹, non subtilitate¹⁰ pugnandum, nec minutis uulneribus sed incursu auertendam aciem". Non probabat cauillationes¹¹: "enim contundi¹² debere, non uellicari¹³." Tamen, ut¹⁴ illis error exprobratur¹⁵ suus, docendi¹⁶ non tantum deplorandi sunt. 2 In tria tempora uita diuiditur: quod fuit, quod est, quod futurum est. Ex his quod agimus breue est, quod acturi sumus dubium, quod egimus certum. Hoc est enim in quod fortuna ius perdidit¹⁷, quod in nullius arbitrium reduci potest. 3 Hoc amittunt occupati; nec enim illis uacat¹⁸ praeterita respicere, et si uacet iniucunda est paenitendae rei recordatio. Inuiti itaque ad tempora male exacta animum reuocant nec audent ea retemptare¹⁹ quorum uitia, etiam quae aliquo praesentis uoluptatis lenocinio²⁰ surripiebantur, retractando patescunt²¹. Nemo, nisi quoi¹

---

¹ id est	i.e.; dat wil zeggen
² necopinans	niets vermoedend
³ decipere 5	misleiden
⁴ sc. antequam	
⁵ uigilare	wakker zijn
⁶ Quod proposui: object bij diducere	
⁷ Papirius Fabianus is een redenaar en filosoof van de eerste eeuw, een leerling van Quintus Sextius de Vader. Hij was een van Seneca's meesters. Hij was een neo-Pythagoreeër. Fabianus was in de eerste plaats een retoricus. Seneca de filosoof waardeerde zijn welsprekendheid en zijn sobere en natuurlijke stijl. Later wendde hij zich tot de filosofie. Hij schreef een groot aantal werken over filosofie, geschiedenis en natuurwetenschappen. Hij was, volgens Plinius de Oudere, die hem vaak citeert, "een zeer goede kenner van natuurlijke dingen".	
⁸ philosophus cathedrarius	(onervaren) kathedersfilosofen
⁹ impetus 4	drang, hartstochtelijkheid
¹⁰ subtilitas	scherpzinnigheid
¹¹ cavillatio	spitsvondigheid, haarkloverij
¹² contundere 3	verpletteren, vernietigen
¹³ uellicare	hekelen, beschimpen
¹⁴ ut concessivum	ook al
¹⁵ exprobrare	verwijten, wijzen op, verwijtend noemen
¹⁶ subject	
¹⁷ ius perdere in + acc.	zijn recht op ... verliezen
¹⁸ uacat	er is tijd, het is vergund
¹⁹ retemptare	opnieuw aanraken, opnieuw proberen
²⁰ lenocinium	verleiding
²¹ patescere 3	zichtbaar worden

4 Het lijdt dus toch geen twijfel of de alleereerste beste dag ontsnapt aan de ongelukkige stervelingen, dat wil zeggen de stervelingen die bezet zijn? Hun nog kinderlijke gemoed wordt overweldigd door de ouderdom, die men onvoorbereid en ongewapend bereikt; er is namelijk geen voorzorgsmaatregel getroffen: plotseling zijn zij onverhoeds in de ouderdom terechtgekomen, zij merkten niet dat die dagelijks eraan kwam. 5 Zoals of een gesprek of het lezen of een of andere aandachtigere gedachte mensen misleidt wanneer ze op weg zijn en zij eerder weten dat ze gearriveerd zijn dan dat zij genaderd zijn, zo wordt pas deze ononderbroken en vliegensvlugge levensweg, die wij, wanneer we wakker zijn en slapen, met dezelfde tred afleggen, aan de mensen, die druk zijn, pas op het einde duidelijk.

X Opdeling van het leven

1 Als ik wat ik me voor ogen heb gesteld, in delen en bewijzen wil onderbrengen, zal bij mij veel opkomen waarmee ik wel zal bewijzen dat het leven van wie druk is, zeer kort is. Fabianus die niet een van van die kathedersfilosofen was, maar deel uitmaakte van die echte filosofen van weleer, was gewoon te zeggen, “dat men tegen gevoelens met drang de strijd moest leveren, niet met scherpzinnigheid en dat niet met wondjes, maar met een stormloop de slaglinie verdreven moest worden.” Niet keurde hij haarkloverijen goed: “dat ze vernietigd moesten worden, niet beschimpt.” Toch, ook al wordt die lieden hun eigen fout verweten, moeten zij onderwezen worden, niet alleen maar als verloren beschouwd worden. 2 In drie periodes wordt het leven verdeeld: wat geweest is, wat is, wat gaat zijn. Van deze periodes is die periode die we beleven, kort, die welke we gaan beleven, is onzeker en die we hebben beleefd, is een feit. Dat is immers de periode waarop het lot zijn recht heeft verloren, die niet onder de zeggenschap van iets of iemand teruggebracht kan worden. 3 Deze periode verliezen de lieden die druk zijn; en het is hun immers niet vergund naar wat voorbij is om te kijken en als het hun wel vergund is, dan is de herinnering aan waarvan men spijt moet hebben, vervelend. Dus roepen de mensen tegen hun zin hun geest terug naar tijden die zij slecht hebben doorgebracht en niet durven ze die tijden opnieuw aan te raken waarvan de gebreken, ook die momenten die door een of andere verleiding van het genot van dat moment heimelijk werd ontfutseld, duidelijk worden door ze op te rakelen.

---

¹ = cui, relativum

omnia acta sunt sub censura¹ sua, quae numquam fallitur, libenter se in praeteritum retorquet²: 4 ille qui multa ambitiose concupiit superbe contempsit, impotenter³ uicit insidiose deceptit, auare rapuit prodige⁴ effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui haec est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunae subducta, quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitet⁵; haec nec turbari nec eripi potest; perpetua eius et intrepida possessio est. Singuli tantum dies, et hi per momenta, praesentes sunt; at praeteriti temporis omnes, cum iusseritis, aderunt, ad arbitrium tuum inspici se ac detineri patientur, quod facere occupatis non uacat. 5 Securae et quietae mentis est in omnes uitae suae partes discurrere; occupatorum animi, uelut sub iugo sint, flectere se ac respicere non possunt. Abit igitur uita eorum in profundum⁶; et ut nihil prodest, licet quantumlibet ingeras, si non subest quod excipiat ac seruet, sic nihil refert⁷ quantum temporis detur, si non est ubi subsidat: per quassos⁸ foratosque⁹ animos transmittitur. 6 Praesens tempus breuissimum est, adeo quidem ut quibusdam nullum uideatur; in cursu enim semper est, fluit et praecipitatur; ante desinit esse quam uenit, nec magis moram patitur quam mundus aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio¹⁰ numquam in eodem uestigio manet. Solum igitur ad occupatos praesens pertinet¹¹ tempus, quod tam breue est ut arripi non possit, et id ipsum illis districtis¹² in multa subducitur.

XI. Wie zonder taak is, leeft lang.

1 Denique uis scire quam non diu uiuant? Vide quam cupiant diu uiuere. Decrepiti¹³ senes paucorum annorum accessionem¹⁴ uotis mendicant¹⁵: minores nati se ipsos esse fingunt; mendacio¹⁶ sibi blandiuntur¹⁷ et tam libenter se fallunt quam si una¹⁸ fata decipiant. Iam uero¹⁹ cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit²⁰, quemadmodum pauentes moriuntur, non tamquam exeant de uita sed tamquam

---

¹ censura	beoordeling, toezicht
² retorquere 2	terugdraaien
³ impotens	teugelloos
⁴ prodigus	kwistig
⁵ exagitare	opjagen
⁶ profundum	de diepte, de afgrond
⁷ refert	het is van belang, het doet ertoe
⁸ quater 5	schudden
⁹ foratus	vol gaten, niets bewarend
¹⁰ agitatio	beweging
¹¹ pertinere ad	betrekking hebben op, behoren tot
¹² districtus	in beslag genomen
¹³ decrepitus	aftands
¹⁴ accessio	toename
¹⁵ mendicare	bedelen om
¹⁶ mendaciūm	leugen
¹⁷ blandiri + dat.	zich vleien
¹⁸ una adv.	tegelijk
¹⁹ iam uero	verder echter
²⁰ admonere 2 + gen.	iemand doen denken aan

Niemand tenzij door wie alles onder eigen oordeel, dat nooit bedrogen wordt, is gedaan, draait zich graag om naar het verleden: 4 die persoon, die uit gunstbejag veel heeft verlangd en hoogmoedig heeft veracht, die teugelloos heeft overwonnen en achterbaks heeft bedrogen, die hebzuchtig heeft geroofd en kwistig heeft rondgestrooid, die persoon moet bang zijn voor zijn eigen herinnering. Maar toch is dit deel van onze tijd heilig en gewijd, boven alle menselijke lotgevallen uitgestegen, buiten de reikwijdte van de koninklijke macht van het lot weggeleid, het deel dat niet speelbal is van gebrek, niet van angst, niet van een toeloop van ziektes; dit kan noch verward worden noch ontrukkt; het is eeuwig zijn ongestoorde bezit. Alleen alle dagen afzonderlijk, en die nog wel moment voor moment, zijn het heden; maar van het heden zullen alle dagen, wanneer jullie daartoe het bevel zullen hebben gegeven, verschijnen en zij zullen toestaan dat ze worden bekeken naar uw goeddunken en dat ze worden vastgehouden, hetgeen mensen die druk zijn niet gegund is te doen. 5 Het is eigen aan een zorgeloze en rustige geest naar alle delen van zijn eigen leven te rennen, maar de gemoederen van drukke lieden kunnen zich niet wenden en niet omkijken, alsof zij onder een juk zitten. Hun leven verdwijnt dus in de diepte; en zoals niets van voordeel is, ook al prop je er het maakt niet uit hoeveel in, als er niets aanwezig is om het op te nemen en te bewaren, zo doet het er absoluut niet toe hoeveel tijd er gegeven wordt, als er geen plek is om daar te bezinken: het gaat voorbij aan geschokte gemoederen die als gatenkaas zijn. 6 De tijd van dit moment is uiterst kort, en wel zozeer dat het sommigen niets toeschijnt; de tijd is immers altijd op de loop, stroomt altijd en stort zich hals over kop naar beneden; de tijd houdt eerder op dan dat ze komt en niet duldt het meer oponthoud dan de aarde of de sterren dat doen, die eeuwig zonder rust bewegen en nooit op dezelfde plaats blijven. Alleen dus tot de mensen die in beslag genomen zijn behoort de tijd van dit moment die zo kort is dat hij niet gegrepen kan worden en juist deze tijd wordt omdat ze in de weer zijn, ongemerkt aan hen weggeleid voor vele doeleinden.

XI Wie zonder taak is, leeft lang.

1 Wil je tenslotte weten hoe kort zij leven? Kijk eens naar hoe lang zij willen leven. Aftandse grijsaards smeken in gebeden om een uitbreiding van een paar jaar: zij doen alsof zij zelf jonger zijn; leugenachtig vleien zij zichzelf en niet alleen bedriegen zij zichzelf graag, maar ook proberen zij tegelijkertijd de lotsbeschikkingen te misleiden. Maar heus, wanneer een of andere zwakte hen heeft herinnerd aan hun sterfelijkheid, hoe bang sterven ze dan, niet alsof zij uit het leven weggaan, maar alsof zij daaruit weggetrokken worden.

extrahantur. Stultos se fuisse ut non uixerint clamitant et, si modo¹ euaserint ex illa ualetudine², in otio uicturos; tunc quam frustra parauerint quibus non fruerentur, quam in cassum³ omnis ceciderit labor cogitant. 2 At quibus uita procul ab omni negotio agitur, quidni spatiosa⁴ sit? Nihil ex illa delegatur⁵, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil neglegentia interit⁶, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota, ut ita dicam, in reditu est⁷. Quantulacumque⁸ itaque abunde⁹ sufficit¹⁰, et ideo, quandoque¹¹ ultimus dies uenerit, non cunctabitur sapiens ire ad mortem certo gradu.

XII. Wie is drukbezet?

1 Quaeris fortasse quos occupatos uocem? Non est quod me solos putes dicere quos a basilica immissi demum canes¹² eiciunt, quos aut in sua uides turba speciosius¹³ elidi¹⁴ aut in aliena contemptius, quos officia domibus suis euocant ut alienis foribus¹⁵ illidant, [aut] hasta¹⁶ praetoris infami lucro et quandoque¹⁷ suppuraturo¹⁸ exercet.¹⁹ 2 Quorundam otium occupatum est: in uilla aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserint, sibi ipsi molesti sunt: quorum non otiosa uita dicenda est sed desidiosa²⁰ occupatio. Illum tu otiosum uocas qui Corinthia²¹, paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate²² concinnat²³ et maiorem dierum partem in aeruginosis²⁴ lamellis²⁵ consumit? qui in ceromate²⁶ (nam, pro²⁷ facinus! ne Romanis quidem uitiiis laboramus) spectator puerorum rixantium²⁸

---

¹ modo	slechts
² valetudo	ziekte
³ in cassum als adv.	vergeefs, zonder resultaat
⁴ spatiosus	omvangrijk, langdurig
⁵ delegare	overdragen
⁶ interire	verloren gaan
⁷ in reditu esse	opbrengen, produceren; <i>absoluut gebruikt</i>
⁸ sc. vita est,	
⁹ abunde	ruimschoots
¹⁰ sufficere 5	voldoende zijn
¹¹ quandoque	wanneer ook maar
¹² canis	hond
¹³ speciosus	luisterrijk, aanzienlijk
¹⁴ elidere 3	platdrukken
¹⁵ fores pl.	deur
¹⁶ hasta	veiling (gezien de daarbij in de grond gestoken lans)
¹⁷ quandoque	eenmaal
¹⁸ suppurare	etteren, zweren
¹⁹ exercere 2	geen rust gunnen
²⁰ esidiosus	traag, lui
²¹ Corinthia n.pl.	Corinthische bronzen kunstwerken
²² subtilitas	fijnheid
²³ concinnare	klaar maken, vormen
²⁴ aeruginosus, a, um	vol koperroest, kopergroen
²⁵ lamella	metalen plaatje
²⁶ ceroma, -matis	zalf (gebruikt door worstelaars), het worstelperk, het worstelen
²⁷ pro	interjectie: ach
²⁸ rixari	vechten

Ze roepen telkens dat ze dom zijn geweest dat ze niet geleefd hebben en dat zij, mits ze ontsnapt zijn aan die ziekte, in rust zullen leven; ze bedenken dan hoezeer zij voor niets zaken hebben verworven waarvan ze niet zullen genieten, hoezeer alle inspanning op niets is uitgelopen. 2 Maar voor de mensen die het leven ver van iedere onderneming doorbrengen, zal het leven natuurlijk wel lang duren. Niets wordt van dat leven overgedragen, niets wordt nu eens hier, dan weer daar uitgestrooid, niets wordt daarvandaan overgelaten aan het lot, niets gaat teloor door verwaarlozing, niets onttrokken door vrijgevigheid, niets is overbodig: heel het leven is om het zo te zeggen productief. Hoe beperkt dat leven ook maar is, het is ruimschoots voldoende en daarom zal de wijze, wanneer ook maar de laatste dag gekomen is, niet dralen om met zekere tred naar de dood te gaan.

XII Wie is druk bezet?

1 Misschien vraag je wie ik druk bezet noem? Er is geen reden te denken dat ik alleen hen bedoel, die pas uit de basilicae verdreven worden door honden wanneer die naar binnen zijn gestuurd, van wie je hetzij ziet dat zij in de eigen massa op eervollere wijze geplet worden hetzij in die van een andere met grotere verachting, die door taken uit hun woning worden geroepen om op andermans deuren te kloppen, die bezig gehouden worden door een openbare veiling van de praetor voor een schandalige winst die ooit ook zal opbreken. 2 Van bepaalde lieden is de rust bezet: zij zijn in hun landhuis of in hun bed, of midden in de eenzaamheid, ook al hebben ze zich teruggetrokken van alle mensen, een last voor zichzelf: hun leven kan niet rustig genoemd worden, maar een lui in beslag genomen worden. jij noemt die man niet actief, die Corinthische bronzen kunstwerken, die duur zijn door de idiotie van weinigen met beangstigende precisie maakt en het grootste deel van de dagen doorbrenkt met plaatjes vol koperroest? Hem die bij het worstelen zit (want -ach schanddaad!- wij gaan zelfs niet gebukt onder Romeinse gebreken) als toeschouwer van knaapjes die vechten?

sedet? qui iumentorum¹ suorum greges in aetatum et colorum paria² diducit ? qui athletas nouissimos³ pascit? 3 Quid? Illos otiosos uocas quibus apud tonsorem multae horae transmittuntur, dum decerpitur si quid proxima nocte succreuit⁴, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur aut deficiens⁵ hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paulo negligentior fuit, tamquam uirum tonderet! Quomodo excandescunt⁶ si quid ex iuba⁷ sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in anulos⁸ suos reciderunt! Quis est istorum qui non malit rem publicam turbari quam comam suam? qui non sollicitior⁹ sit de capitis sui decore quam de salute? qui non comptior¹⁰ esse malit quam honestior? Hos tu otiosos uocas inter pectinem¹¹ speculumque¹² occupatos? 4 Quid¹³ illi qui in componendis, audiendis, discendis canticis¹⁴ operati¹⁵ sunt, dum uocem, cuius rectum cursum¹⁶ natura et optimum et simplicissimum fecit, in flexus modulationis¹⁷ inertissimae¹⁸ torquent, quorum digiti aliquod intra se carmen metientes¹⁹ semper sonant, quorum, cum ad res serias, etiam saepe tristes adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? Non habent isti otium, sed iners negotium. 5 Conuiuia me hercules horum non posuerim inter uacantia tempora, cum uideam quam solliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum²⁰ suorum tunicas succingant²¹, quam suspensi sint quomodo aper²² a coco exeat, qua celeritate signo dato glabri²³ ad ministeria discurrant, quanta arte scindantur²⁴ aues in frusta²⁵ non enormia, quam curiose infelices pueruli ebriorum²⁶ sputa detergeant²⁷: ex his elegantiae lautitiaeque²⁸ fama captatur et usque eo¹ in

---

¹ iumentum	jukdier
² par n	paar
³ novissimus	laatste
⁴ succrescere 3	heimelijk groeien
⁵ deficere 5	tekort schieten
⁶ excandescere 3	witheet worden
⁷ iuba	manen, lang hoofdhaar
⁸ anulus	ring, krul
⁹ sollicitus	verontrust
¹⁰ comptus	verzorgd
¹¹ pecten	kam
¹² speculum	spiegel
¹³ quid	wat te zeggen van
¹⁴ canticum	lied
¹⁵ operari + dat.	bezig zijn
¹⁶ cursus 4	loop, gang, stroom
¹⁷ modulatio	ritme, melodie
¹⁸ iners	traag
¹⁹ metiri	afmeten, de maat aangeven van
²⁰ exoletus	schandknaap
²¹ succingere 3	opgorden
²² aper	everzwijn
²³ glaber	glad geschoren; pl. schandknapen
²⁴ scindere 3	snijden (in stukken)
²⁵ frustum	brok
²⁶ ebrius	dronken
²⁷ detergere 2	wegvegen
²⁸ lautitia	weelde, luxelevens

Hem die de kuddes van zijn eigen jukdieren opdeelt in paren op leeftijd en kleur? Hem die de nieuwste sportlui onderhoudt? Wel? Noem je die niet actief, die vele uren bij de kapper doorbrengen, terwijl er iets wordt uitgetrokken als er iets ongemerkt in de laatste nacht gegroeid is, terwijl men in conclaaf gaat over alle haren afzonderlijk, terwijl hetzij haar dat in de war is geraakt, weer op zijn plaats gelegd wordt, of wanneer het haar tekort schiet, dat van links en rechts naar het voorhoofd toe bijeengebracht wordt? Hoe boos worden zij, als de kapper een beetje te slordig is geweest, alsof hij een man kapte. Hoe witheet worden ze, als er iets van hun hoofdharen afgesneden is, als iets van zijn plek ligt, als niet alles in zijn eigen krul is teruggevallen! Wie is er niet onder hen die het niet liever heeft dat de staat in rep en roer raakt dan zijn hoofdhaar, die niet bezorgder is om de bekoorlijkheid van zijn hoofd dan om diens heil, die niet liever beter gekapt wil zijn dan eervoller wil zijn. Noem jij die in ruste, die in de weer zijn tussen kam en spiegel? 4 Wat te zeggen van hen die in beslag genomen zijn door het componeren van, het luisteren naar en het leren van liederen, terwijl zij hun stem, die van nature strak en optimaal en zeer eenvoudig klinkt, omvormen tot buigingen van een zeer trage melodie, wier vingers altijd geluid maken door de maat aan te geven van een lied binnen in hen, van wie een verzwegen melodie, wanneer ze erbij zijn gehaald voor ernstige kwesties, ook vaak trieste kwesties, duidelijk gehoord wordt? Die liederen hebben geen rust, maar een nutteloze bezigheid. 5 Bij Hercules, ik zal hun feestmaaltijden wel niet scharen onder vrije momenten, wanneer ik evenwel zie hoe druk zij hun zilverwerk schikken, hoe nauwgezet zij de tunica's van hun schandknappen opgorden, hoe vol verwachting zij zijn hoe het everzwijn van de kok vandaan komt, met wat voor snelheid schandknappen, wanneer het teken gegeven is voor hun taken, alle kanten oprennen, met hoe grote vaardigheid gevogelte in enorme stukken wordt gesneden, hoe zorgvuldig ongelukkige knaapjes de klodders spuug van beschonkenen wegvegen: aan hen wordt de roem van verfijndheid en weelde onleend en die liederen worden zozeer tot in alle afgezonderde momenten van

---

¹ usque eo

tot dat punt

omnes uitae secessus¹ mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione nec edant. ⁶ Ne illos quidem inter otiosos numeraueris qui sella² se et lectica³ huc et illuc ferunt et ad gestationum⁴ suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt, quos quando lauari debeant, quando natate, quando cenare alius admonet: [et] usque eo nimio⁵ delicati animi languore⁶ soluuntur, ut per se scire non possint an esuriant⁷. ⁷ Audio quendam ex delicatis (si modo deliciae uocandae sunt uitam et consuetudinem humanam dediscere⁸), cum ex balneo inter manus elatus et in sella positus esset, dixisse interrogando: "Iam sedeo?" Hunc tu ignorantem an sedeat putas scire an uiuat, an uideat, an otiosus sit? Non facile dixerim utrum magis miserear, si hoc ignorauit an si ignorare se finxit. ⁸ Multarum quidem rerum obliuionem⁹ sentiunt, sed multarum et imitantur; quaedam uitia illos quasi felicitatis argumenta delectant; nimis humilis et contempti hominis uidetur scire quid facias: i nunc et mimos¹⁰ multa mentiri¹¹ ad exprobrandam luxuriam puta. Plura me hercules praetereunt quam fingunt¹² et tanta incredibilium uitiorum copia ingenioso¹³ in hoc unum saeculo¹⁴ processit, ut iam mimorum arguere¹⁵ possimus negligentiam. Esse¹⁶ aliquem qui usque eo deliciis interierit¹⁷ ut an sedeat alteri credat! ⁹ Non est ergo hic otiosus, aliud illi nomen imponas; aeger est, immo mortuus est; ille otiosus est cui otii sui et sensus¹⁸ est. Hic uero semiuiuus, cui ad intellegendos corporis sui habitus indice¹⁹ opus²⁰ est, quomodo potest hic²¹ ullius temporis dominus esse?

---

¹ secessus 4	afzondering, eenzaamheid; afgezonderd moment of plaats
² sella	draagstoel
³ lectica	draagbaar, draagstoel
⁴ gestatio	tochtje
⁵ nimius	te groot
⁶ languor	slapheid, luiheid
⁷ esurire	willen eten, honger hebben
⁸ dediscere 3	afleren
⁹ obliuio	vergetelheid, vergeetachtigheid
¹⁰ mimus	mimespeler
¹¹ mentiri	liegen, (op het toneel) voorspiegelen
¹² fingere 3	verzinnen, opvoeren (op het toneel)
¹³ ingeniosus	schrander, van nature geschikt (ad + acc)
¹⁴ saeculum	generatie
¹⁵ arguere 3	aanklagen, afkeuren
¹⁶ sc. Incredibile sit	
¹⁷ interire	te gronde gaan, aan iets onderdoor gaan
¹⁸ sensus 4	waarneming
¹⁹ index	verklikker
²⁰ mihi opus est + abl.	ik heb iets nodig
²¹ epanalepsis van het eerdere Hic uero semivivus	

het leven gevolgd door hun eigen kwaden dat ze noch zonder gunstbejag drinken noch eten. 6 Jij zult wel zelfs niet hen onder de mensen in ruste rekenen die zich op een draagstoel en een draagbaar hierheen en daarheen laten brengen, die als de wiedeweerga op de uren van hun tochtjes verschijnen alsof zij die niet mogen verwaarlozen, die eraan door een ander herinnerd worden wanneer ze in bad moeten, wanneer ze moeten zwemmen, wanneer ze moeten eten: zo zeer raken ze verwekelijkt door de te grote slapheid van hun verwijfde gemoed dat zij niet zelfstandig kunnen weten of ze honger hebben. 7 Ik hoor dat iemand van die verwijfden (als je al van genietingen moet spreken, als je het leven en de menselijke gewoonte afleert), toen hij tussen handen uit het badhuis weggedragen was en op zijn draagstoel geplaatst was, vragend gezegd heeft: “Zit ik al?” Denk je dat hij die niet weet of hij zit, weet of hij leeft, of ziet, of in ruste is? Ik kan niet makkelijk zeggen, of ik hem meer moet bemedelijken als hij dit niet heeft geweten of als hij geveinsd heeft het niet te weten. 8 Ze bemerken weliswaar dat ze veel vergeten, maar ook bootsen ze dat van vele zaken na; sommige gebreken bevallen hen als zouden ze het bewijs van hun geluk vormen; het schijnt aan een al te laag en veracht mens eigen te zijn te weten wat je doet; komaan nu en denk maar dat mimespelers veel liegen om over de weelde verwijten te maken. Bij Hercules, zij gaan aan meer voorbij dan dat ze opvoeren en de zo grote hoeveelheid onvoorstelbare fouten heeft zich alleen hiertoe in het vindingrijke tijdperk ontwikkeld dat wij de mimespelers kunnen betichten van onoplettendheid. Dat er iemand is die zozeer aan genietingen te gronde is gegaan dat hij een ander gelooft, of hij zit. 9 Niet is die persoon dus onbezet; geef hem een ander predicaat; hij is ziek, ja zelfs dood; die man is onbezet die eigendom is van zijn rust en waarneming. Die halflevende echter die om de houding van zijn lichaam te begrijpen iemand nodig heeft die hem ervan op de hoogte stelt, hoe kan die man meester zijn van enig moment?

XIII. Moeten we ons inlaten met nutteloos wetenschappelijk werk?

1 Persequi singulos longum est quorum aut latrunculi¹ aut pila² aut excoquendi³ in sole corporis cura consumpsere uitam. Non sunt otiosi quorum uoluptates multum negotii habent. Nam de illis nemo dubitabit quin operose nihil agant, qui litterarum inutilium studiis detinentur, quae iam apud Romanos quoque magna manus⁴ est. 2 Graecorum iste morbus fuit quaerere quem numerum Ulixes remigum⁵ habuisset, prior scripta esset Ilias an Odyssia, praeterea an eiusdem esset auctoris⁶, alia deinceps huius notae⁷, quae siue contineas⁸ nihil tacitam conscientiam iuuant, siue proferas non doctior uidearis sed molestior. 3 Ecce Romanos quoque inuasit inane⁹ studium superuacua discendi; his diebus audiui quendam referentem¹⁰ quae primus quisque ex Romanis ducibus fecisset: primus nauali proelio Duilius¹¹ uicit, primus Curius Dentatus¹² in triumpho duxit elephantos. Etiamnunc ista, etsi ad ueram gloriam non tendunt¹³, circa ciuiliu[m] tamen operum exempla uersantur; non est profutura talis scientia, est tamen quae nos speciosa rerum uanitate¹⁴ detineat. 4 Hoc quoque quaerentibus remittamus¹⁵ quis Romanis primus persuaserit nauem conscendere (Claudius¹⁶ is fuit, Caudex¹⁷ ob hoc ipsum appellatus quia

---

¹ latrunculus   rover, pion van een belegeringsspel

² pila   (speel)bal

³ excoquere 3   bakken

⁴ manus   schare

⁵ remex, remigis   roeier

⁶ verwijzing naar wat in onze tijd 'die Homerische Frage' heet: zijn de Odyssee en de Ilias wel door één man geschreven.

⁷ nota   kenmerk, stempel

⁸ continere 2   bij jezelf houden, niet delen met anderen

⁹ inanis   leeg, niets zeggend

¹⁰ referre   aanhalen

¹¹ Gaius Duilius, consul in 260, censor in 258, dictator in 231 v.Chr. Als legerbevelhebber op Sicilië in de eerste Punische oorlog nam hij, nadat zijn collega Gnaeus Cornelius Scipio Asina gevangen genomen was, van deze het bevel over de vloot over. Na de schepen van enterbruggen (corvi) te hebben voorzien behaalde hij bij Mylae (260 v.Chr.) de eerste Romeinse overwinning ter zee, doordat hij van een zeegevecht een strijd te land maakte. Hij vierde de eerste triumphus navalis en ontving talrijke voorrechten. Uit de buit bouwde hij op het Forum Holitorium een tempel voor Ianus; op het Forum Romanum verrees zijn columna rostrata, versierd met snebben van buitgemaakte schepen.

¹² Manius Curius Dentatus († 270 v.Chr.) was een Romeins militair en politicus uit het eerste kwart van de 3e eeuw v.Chr. Op politiek vlak was hij een voorvechter van de belangen der plebejers. Hij was consul in de jaren 290, 275 en 274, en censor in 272 v.Chr. In dit laatste jaar begon hij met de bouw van Romes tweede aquaduct, de Anio Vetus. Als militair beëindigde hij in 290 de Derde Samnitische Oorlog. Hij leidde ook persoonlijk de akkerverdeling in het door hem veroverde gebied van de Sabijnen, en door verbetering van de afwatering van de Lacus Velinus maakte hij het gebied van Reate tot vruchtbaar bouwland.

¹³ tendere 3 ad   streven naar, reiken naar

¹⁴ vanitas   nietigheid

¹⁵ remittere 3   kwijtschelden, vergeven

¹⁶ Appius Claudius Caudex was een patriciër en lid van de gens Claudia. Hij was de kleinzoon van Appius Claudius Caecus en diende als consul in 264 v.Chr. Hij versloeg in 264 de Carthagers op Sicilia, hetgeen leidde tot de 1^e Punische oorlog.

¹⁷ caudex   boomstam, blok, register, document

XIII Moeten we ons inlaten met nutteloos wetenschappelijk werk?

Het duurt te lang om ze allemaal stuk voor stuk aan bod te laten komen, de mensen wier leven is verbruikt hetzij met schaken hetzij door een bal hetzij door zorg om hun lichaam in de zon te bakken. Niemand zal over hen twijfels hebben of zij ondanks inspanningen met niets in de weer zijn, zij die in de ban gehouden worden van hun toeleg op nutteloze studies, een groep mensen die ook al bij de Romeinen omvangrijk is. 2 Die ziekelijke hartstocht was van de Grieken om de vraag te stellen welk aantal roeiers Odysseus had gehad, of dat de Ilias of de Odyssee eerder geschreven was, bovendien of de werken van dezelfde schrijver waren, verder andere vraagstukken van dezelfde soort, die hetzij als je ze bij je houdt, absoluut niet je verzwegen overtuiging helpen, of waardoor, als je ze openbaar maakt, je niet geleerder schijnt, maar wel lastiger. 3 Zie, ook de Romeinen zijn overvallen door een nietszeggende drang overbodige zaken te leren; ik heb deze dagen iemand horen oprakelen welke prestaties ieder van de Romeinse generaals als eerste had geleverd: als eerste heeft Duilius in een zeeslag een overwinning geboekt, als eerste heeft Curius Dentatus bij een triomftocht olifanten mee laten voeren. Nog altijd gaan die zaken ook als ze niet naar ware roem streven, toch over voorbeelden van activiteiten van burgers; zulke kennis gaat geen voordeel op leveren, maar toch is het kennis die ons boeit door de schoonschijnende nietigheid daarvan. 4 We zullen het ook wel vergeven als mensen dit vragen wie als eerste de Romeinen heeft overreed om aan boord van een schip te gaan (dat is Claudius geweest, die juist hierom Caudex is genoemd, omdat een verbinding van meer planken

plurium tabularum contextus¹ caudex apud antiquos uocatur, unde publicae tabulae codices dicuntur et naues nunc quoque ex antiqua consuetudine quae commeatus² per Tiberim subuehunt codicariae³ uocantur) ; 5 sane et hoc ad rem pertineat, quod Valerius⁴ Coruinus primus Messanam uicit et primus ex familia Valeriorum, urbis captae in se translato nomine, Messana appellatus est paulatimque uulgo permutante⁵ litteras Messala dictus: 6 num et hoc cuiquam curare⁶ permittes quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cum alioquin⁷ alligati⁸ darentur, ad conficiendos eos missis a rege Boccho⁹ iaculatoribus¹⁰? Et hoc sane remittatur¹¹: num et Pompeium primum in circo elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse commissis¹² more proelii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis et inter antiquos principes (ut fama tradidit) bonitatis eximiae memorabile putauit¹³ spectaculi genus nouo more perdere homines. Depugnant? Parum est. Lancinantur¹⁴? Parum est: ingenti mole¹⁵ animalium exterantur! 7 Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret inuideretque rei minime humanae. O quantum caliginis¹⁶ mentibus nostris obicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum cateruas¹⁷ sub alio caelo natis beluis¹⁸ obiceret, cum bellum inter tam disparia animalia committeret¹⁹, cum in conspectum populi Romani multum sanguinis funderet mox plus ipsum fundere coactus; at idem postea Alexandrina²⁰ perfidia deceptus ultimo mancipio²¹ transfodiendum²² se praebuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis²³

¹ contextus 4   verbinding, samenhang

² commeatus 4   bevoorradings, transport, goederen

³ codicarius, a, um (codex) uit één blok hout gemaakt [naues].

⁴ Manius Valerius Maximus Messala, die in de eerste Punische oorlog, na als consul (263 v.Chr.) Sicilië gedeeltelijk veroverd te hebben, Hiero II van Syracuse aan Romeinse zijde bracht. Hij voerde ter herinnering aan de bevrijding van Messana als eerste het cognomen Messala. Na zijn triomf liet hij zijn successen vastleggen in een schilderstuk op een muur van de Curia Hostilia. Tijdens zijn censuur (252) verwijderde hij 16 senatoren uit de senaat en degradeerde hij 400 equites.

⁵ permutare   (volledig) veranderen

⁶ curare   zich bekommeren om, zich verdiepen in

⁷ alioquin   over het algemeen

⁸ alligare   vastbinden

⁹ Bocchus I was koning van Mauretania van ca. 111 tot 80 v. Chr.

¹⁰ iaculator   speerwerper

¹¹ remittere   vergeven

¹² committere 3   laten vechten

¹³ putare + gen.qual.   zien als bewijs van

¹⁴ lancinare   verscheuren

¹⁵ moles   massa

¹⁶ caligo   duisternis, nevel

¹⁷ caterva   menigte

¹⁸ belua   dier, monster

¹⁹ committere 3   laten plaats vinden

²⁰ Alexandrinus   van Alexandria; toen Pompeius op de vlucht voor Caesar in Egypte aankwam, is hij door Ptolemaeus, de koning, onthoofd; zo wilde Ptolemaeus Caesar een gunst bewijzen.

²¹ mancipium   slaaf

²² transfodere 5   doorboren

²³ Na zijn zege op Mithridates 62 v.Chr. heette Pompeius Magnus.

bij de ouden caudex (blok) genoemd wordt, waardoor het staatsarchief codices genoemd wordt en schepen die goederen over de Tiber vervoeren, ook nu volgens oude gewoonte codicariae (blokschepen) genoemd worden; 5 Zeker zal ook dit wel betrekking hebben op het onderwerp, dat Valerius Corvinus als eerste Messana heeft overwonnen en als eerste van de familie der Valerii Messana is genoemd, doordat de naam van de ingenomen stad op hem is overgedragen en die mettertijd doordat het volk de letters veranderde Messala is geen heten: 6 Zul je soms iemand toestaan zich ook hierin te verdiepen dat L. Sulla als eerste in het circus ongeketede leeuwen heeft laten verschijnen, terwijl ze over et algemeen toch vastgebonden ten tonele werden gebracht, voor speerwerpers die door koning Bocchus gestuurd waren, om hen te doden? Ook dit zal zeker wel vergeven worden: heeft de vraag of ook Pompeius als eerste in het circus een strijd heeft georganiseerd van 18 olifanten waarbij misdadigers als bij een gevecht in het strijdperk zijn getreden, iets te maken met ook maar iets goeds? Als eerste van de burgerij en als man van uitstekende goedaardigheid onder de eersten van weleer (zoals het verhaal heeft overgeleverd) beschouwde hij het als memorabel soort schouwspel om op een nieuwe wijze mensen te doden. Strijden zij op leven en dood? Dat is niet genoeg. Worden zij verscheurd? Dat is niet genoeg. Zij worden door een geweldige massa dieren vertrapt. 7 Het was beter dat dat vergeten werd opdat geen machtig persoon later dat zou leren kennen en jaloers zou zijn op iets wat geenszins menselijk is. O, hoezeer wordt ons verstand veruisterd door groot geluk! Hij geloofde toen boven de natuurlijke loop der dingen te staan, toen hij zovele menigten van ongelukkige mensen aan dieren voorwierp die onder een andere hemel geboren waren, toen hij oorlog liet plaats vinden temidden van zovele ongelijke levende wezens, toen hij voor de ogen van het Romeinse volk veel bloed liet vloeien, terwijl hij kort daarna henzelf zou dwingen meer te laten vloeien; maar tevens heeft hij later door Alexandrijnse trouweloosheid misleid zich aan een laatste slaaf overgegeven om hem te doden, terwijl toen pas begrepen is hoe dat gepoch met zijn bijnaam 'De Grote' niets voorstelde.

8 Maar om naar dat punt terug te keren waarvandaan ik ben afgedwaald en om betreffende hetzelfde onderwerp van sommige lieden de overbodige nauwgezetheid te laten zien, dezelfde vertelde dat Marcellus, toen hij een triomftocht hield nadat hij de Puniërs op Sicilië overwonnen had, als enige van alle Romeinse generaals 120 buitgemaakte olifanten voor zijn wagen liet gaan; dat Sulla als laatste van de Romeinen het pomerium uitgebreid had waarvan het bij de ouden nooit gewoonte is geweest bij gebiedsuitbreiding in de provincie, maar wel in Italia het uit te breiden, wegens een van twee redenen hetzij omdat het volk daarnaar de wijk zou hebben genomen hetzij omdat toen Remus op die plek de vogels raadpleegde, die vogels niet gunstig zouden zijn geweest en is het verder nuttiger dit te weten dan andere ontelbare zaken die hetzij vol leugens zijn of zaken die daarop lijken? 9 Want ook al geef je toe dat zij alles te goeder trouw zeggen, zodat ze instaan voor de waarheid van wat ze schrijven, wiens fouten zal dat minder maken? Wiens verlangens zal dat beteugelen? Wie zal daardoor sterker, wie rechtvaardiger, wie beschaafder gemaakt worden? Onze Fabianus zei intussen te twijfelen of het beter was zich aan geen wetenschappelijk werk te wagen dan hierin verstrikt te raken.

XIV Filosofie geeft de beschikking over alle tijd.

1 Van alle mensen zijn alleen zij onbezet, die tijd hebben voor de filosofie, zij alleen leven; want zij beschermen niet alleen hun eigen levenstijd goed: zij voegen alle tijd aan de hunne toe; alwat er aan jaren voor hen verstreken is, hebben zij erbij genomen. Tenzij wij zeer ondankbaar zijn, die zeer beroemde grondleggers van heilige meningen zijn voor ons geboren en hebben het leven voor ons voorbereid. Naar de mooiste zaken die vanuit de duisternis aan het daglicht gebracht zijn, worden wij door de inzet van een ander meegenomen; geen tijdperk is ons ontzegd; wij worden in alle toegelaten en als je

met de grootsheid van je geest de beperktheid van de menselijke zwakte wilt verlaten, dan is er veel tijd om daar doorheen te lopen. 2 Dan kun je met Socrates overleggen, met Carneades zaken in twijfel trekken, met Epicurus tot rust komen, met de Stoici de menselijke natuur overwinnen, met de Cynici de boel laten. Omdat de natuur ons toestaat deel te gaan nemen aan alle tijd, zullen we natuurlijk wel gezien dit kleine en nietige voorbijgaan van de tijd ons met heel onze geest wijden aan die geweldige zaken die eeuwig zijn, die gemeenschappelijk zijn aan wie beter zijn. 3 Die lieden die wegens taken alle kanten op rennen die zichzelf en anderen geen rust laten, zullen wanneer ze zeer buiten zichzelf zullen zijn, wanneer ze dagelijks langs de drempels van allen wandelen en aan geen open deuren voorbij gaan en wanneer zij langs de meest uit elkaar liggende woningen hun betaalde groet rondbrengen ...hoeveinigen van de zo onmetelijke stad die door verscheidene begeerten in beslag genomen is, zullen zij kunnen zien? 4 Hoevelen zullen er zijn van wie hetzij de slaap hetzij de weeldezucht hetzij de onvriendelijkheid die mensen op een afstand houdt! Hoevelen zullen er zijn, die aan hen, omdat ze hen lang hebben lastig gevallen, voorbijrennen, alsof ze haast hebben. Hoevelen zullen het midden door een atrium volgepakt met clientes heen de straat op te gaan en hoevelen zullen door een donkere toegang het huis in zich uit de voeten maken alsof het niet onmenselijker is te bedriegen dan buiten te sluiten! Hoevelen zullen halfdood door de roes van gisteren en met een zwaar hoofd daardoor tot die ongelukkigen die hun eigen slaap afbreken om het einde van die van een ander af te wachten, met nauwelijks opgetilde lip een duizend maal ingefluisterde naam met een zeer trots geeuwen nazeggen! 5 Wij kunnen zeggen dat zij zich met echte taken bezig houden, die met Zeno, die met Pythagoras dagelijks en met Democritus en de overige meesters in de goede eigenschappen, die met Aristoteles en Theophrastus zo vertrouwd mogelijk zullen willen verkeren. Niemand van hen zal niet vrij zijn, niemand zal wie naar hem toekomt niet gelukkiger, met grotere liefde voor hemzelf weg laten gaan, niemand zal toestaan dat iemand met lege handen van hen weggaat; nacht en dag kunnen alle stervelingen hen ontmoeten.

XV. Alle tijd in één bijeen

1 Horum te mori nemo coget, omnes docebunt; horum nemo annos tuos conterit¹, suos tibi contribuit; nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis², nullius sumptuosa observatio³. Feres ex illis quicquid uoles; per illos non stabit⁴ quominus quantum plurimum cupiens haurias. 2 Quae illum felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam⁵ contulit! Habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se cotidie consulat, a quibus audiat uerum sine contumelia⁶, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. 3 Solemus dicere non fuisse in nostra potestate quos sortiremur⁷ parentes, forte nobis datos: bonis uero ad suum arbitrium nasci⁸ licet. Nobilissimorum ingeniorum familiae⁹ sunt: elige in quam adscisci¹⁰ uelis; non in nomen tantum adoptaberis, sed in ipsa bona, quae non erunt sordide¹¹ nec maligne¹² custodienda: maiora fient quo illa pluribus diuiseris. 4 Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter et te in illum locum ex quo nemo deicitur subleuabunt. Haec una ratio est extendendae¹³ mortalitatis, immo in immortalitatem uertendae. Honores, monumenta, quicquid aut decretis ambitio iussit aut operibus¹⁴ extruxit cito subruitur¹⁵, nihil non longa demolitur¹⁶ uetustas et mouet; at iis quae consecrauit sapientia nocere non potest; nulla abolebit aetas¹⁷, nulla deminuet; sequens ac deinde semper ulterior aliquid ad uenerationem conferet, quoniam quidem in uicino uersatur inuidia, simplicius longe posita miramur. 5 Sapientis ergo multum patet uita; non idem illum qui ceteros terminus cludit; solus generis humani legibus soluitur; omnia illi saecula ut deo seruiunt. Transiit tempus aliquod? hoc recordatione¹⁸ comprehendit¹⁹; instat? hoc utitur; uenturum est? hoc praecipit²⁰. Longam illi uitam facit omnium temporum in unum collatio.

---

¹ conterere 3	verspillen
² capitalis	dodelijk, verderfelijk
³ observatio	het in acht nemen, regel, het in acht nemen
⁴ per + acc. stare quominus + coni. liggen aan, de schuld zijn van, dat niet	
⁵ clientela	cliëntela, bescherming
⁶ contumelia	beschimpeing, smadelijke behandeling
⁷ sortiri	loten
⁸ nasci	geboren worden, worden
⁹ familia	filosofenschool
¹⁰ adsciscere 3	opnemen
¹¹ sordidus	vuil, schandelijk, onbeduidend
¹² malignus	boosaardig, gering
¹³ extendere 3	verlengen
¹⁴ opus	arbeid, bouwactiviteit
¹⁵ subruere 3	ondergraven, doen instorten
¹⁶ demoliri	afbreken
¹⁷ aetas	generatie, tijdperk, tijd
¹⁸ recordatio	herinnering
¹⁹ comprehendere	vatten
²⁰ praecipere 5	voortuitlopen op

XV Alle tijd in één bijeen

1 Niemand van hen zal jou dwingen te sterven, allen zullen jou dat leren; niemand van hen verspilt jouw jaren, maar ieder voegt de zijne aan jou toe; van niemand van hen zal het gesprek gevaarlijk zijn, van niemand de vriendschap dodelijk, het in acht nemen van diens leer verkwistend. Jij zult van hen meenemen wat je zult willen; het zal niet aan hen liggen dat je niet als je daarnaar verlangt zoveel mogelijk in je opneemt. 2 Wat voor geluk wacht hem, hoe een mooie oude dag wacht hem, die zich in hun cliëntela heeft begeven! Hij zal mensen hebben met wie hij het zal hebben over de kleinste en grootste zaken, die hij dagelijks over zichzelf zal raadplegen, van wie hij de waarheid zonder beschimping zal vernemen, door wie hij geprezen zal worden zonder vleierij, tot wier gelijkenis hij zich zal vormen. 3 Wij zijn gewoon te zeggen dat het niet in onze macht heeft gelegen welke ouders wij door het lot kregen, dat zij door het toeval gegeven zijn: maar goede mensen kunnen geboren worden naar eigen oordeel. Er zijn filosofenscholen van de meest aanzienlijke genieën: kies er een uit bij wie je wel zult willen worden opgenomen; jij zult niet alleen maar geadopteerd worden om dezelfde naam te dragen, maar ook om het goeds zelf te hebben dat niet op onbeduidende en geringe wijze bewaakt zal moeten worden: het zal groter worden naarmate je het onder meer zult verdelen. 4 Zij zullen jou een weg naar de eeuwigheid geven en ze zullen jou naar die plek optillen, waarvan niemand naar beneden gegooid wordt. Dit is de enige manier om je sterfelijkheid te rekken, ja zelfs te veranderen in onsterfelijkheid. Eerbewijzen, grafmonumenten, alwat hetzij gunstbejag met decreten heeft bevolen, of met bouwactiviteiten heeft opgericht, stort snel ineen, alles wordt door hoge ouderdom verwoest en aan het wankelen gebracht; maar de ouderdom kan niet dat wat de filosofie heeft gewijd, schaden; geen tijd zal dat vernietigen, geen tijd zal dat verkleinen; de tijd die komt en daarna altijd verder in het verschiet ligt zal iets bijdragen tot de verering daarvan, omdat afgunst weliswaar in de buurt verkeert, maar wij eenvoudiger dan de anderen het goede bewonderen dat ver weg is geplaatst. 5 Van een wijze beslaat het leven dus een groot gebied; hij wordt niet door dezelfde grens omsloten als de anderen; als enige wordt hij losgekoppeld van de wetten van de menselijke soort; in zijn dienst staan alle eeuwen zoals in de dienst van de god. Is er een moment voorbijgegaan? Hij bevat dat moment door zijn herinnering. Is er een moment op handen? Hij gebruikt het. Gaat er een moment komen? Hij loopt erop vooruit. Zijn leven wordt lang gemaakt doordat alle tijden in één bijeengebracht worden.

XVI. Spijt komt na de zonde.

1 Illorum breuissima ac sollicitissima aetas est qui praeteritorum obliuiscuntur, praesentia negligunt, de futuro timent: cum ad extrema uenerunt, sero intellegunt miseri tam diu se dum nihil agunt occupatos fuisse. 2 Nec est quod hoc argumento probari putes longam illos agere uitam, quia interdum mortem inuocant: uexat illos imprudentia incertis affectibus¹ et incurrentibus in ipsa quae metuunt; mortem saepe ideo optant quia timent. 3 Illud quoque argumentum non est quod putes diu uiuentium, quod saepe illis longus uidetur dies, quod, dum ueniat conditum² tempus cenae, tarde ire horas queruntur; nam si quando illos deseruerunt occupationes, in otio relictis aestuant³ nec quomodo id disponant⁴ ut extrahant⁵ sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt et quod interiacet omne tempus graue est, tam me hercules quam cum dies muneris gladiatorii edictus est, aut cum alicuius alterius uel spectaculi uel uoluptatis expectatur constitutum⁶, transilire medios dies uolunt. 4 Omnis illis speratae rei longa dilatio est; at illud tempus quod⁷ amant breue est et praeceptis⁸ breuiusque multo, suo uitio; aliunde enim alio transfugiunt et consistere in una cupiditate non possunt. Non sunt illis longi dies, sed inuisi; at contra quam⁹ exiguae noctes uidentur, quas in complexu scortorum¹⁰ aut uino exigunt! 5 Inde etiam poetarum furor fabulis humanos errores alentium, quibus uisus est Iuppiter uoluptate concubitus¹¹ delenitus¹² duplicasse noctem; quid aliud est uitia nostra incendere quam auctores illis inscribere¹³ deos et dare morbo exemplo diuinitatis excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimae uideri noctes quas tam care mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu.

---

¹ affectus 4	gemoedstoestand, stemming
² condicere	gezamenlijk afspreken
³ aestuare	heen en weer geslingerd worden
⁴ disponere 3	in orde brengen, inrichten
⁵ extrahere 3	doorbrengen
⁶ constitutum	afgesproken tijd
⁷ = tempus illius rei quam	
⁸ praeceptis	snel, ijlings
⁹ quam	hoe(zeer)
¹⁰ scortum	prostituée
¹¹ concubitus 4	geslachtsgemeenschap
¹² delenire	voor zich winnen, zacht stemmen, lokken
¹³ inscribere + dat.	verantwoordelijk maken voor

XVI Spijt komt na de zonde.

1 Van die lieden is het leven zeer kort en onrustig, die het verleden vergeten, het heden verwaarlozen en voor de toekomst angst hebben: wanneer zij het einde hebben bereikt, begrijpen de ongelukkigen te laat dat ze zo lang druk in de weer geweest zijn, zolang als ze niets deden. 2 Er is geen reden dat je denkt dat door dit argument bewezen wordt dat zij een lang leven leiden, omdat zij soms de dood aanroepen: zij worden door hun gebrek aan kennis gekweld omdat hun gemoedsstemmingen onzeker zijn en afstormen op juist dat wat zij vrezen; daarom wensen zij vaak de dood omdat zij bang zijn. 3 Er is geen reden dat je dat als bewijs ervan ziet dat mensen lang leven, namelijk dat zij vaak een dag lang vinden, dat zij klagen dat de uren traag gaan totdat de afgesproken tijd van het diner komt; want als de bezigheden hen een keer in de steek gelaten hebben, dan worden zij, terwijl zij in vrije tijd zijn achtergebleven, heen en weer geslingerd en weten ze niet hoe ze dit moeten regelen, namelijk om de tijd door te brengen. Dus streven ze naar een bezigheid en de tijd die daartussenin ligt, is zwaar, even zwaar bij Hercules als wanneer een dag van gladiatorenspelen is afgekondigd, of wanneer men uitkijkt naar een afgesproken tijd van een of ander hetzij schouwspel hetzij genot en men de tijd ertussen wil overslaan. 4 Van elke zaak die door hen verbeid is, is uitstel lang; maar die tijd waarvan zij houden, is kort en snel en veel korter door hun eigen fout; zij vluchten immers van hier naar daar en van daar naar hier en ze kunnen niet halt houden bij één begeerte. Niet zijn voor hen de dagen lang, maar gehaat; maar hoe beperkt schijnen daarentegen de nachten, die zij in de omarming van prostituées of met wijn doorbrengen! 5 Daar komt ook die waanzin van dichters vandaan die met hun verhaaltjes de menselijke fouten voeden, de dichters aan wie Iuppiter, gelokt door het genot van seks, de nacht schijnt verdubbeld te hebben. Wat is het ontsteken van onze fouten anders dan de goden daarvan de schuld te geven en teugelloosheid die verontschuldigd is door het voorbeeld van goddelijkheid aan ziekte toe te schrijven?

XVII. De onbereikbaarheid van rust

I Ipsae uoluptates eorum trepidae¹ et uariis terroribus inquietae sunt subitque cum maxime² exsultantes sollicita³ cogitatio: "Haec quam diu?" Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam, nec illos magnitudo fortunae suae delectauit, sed uenturus aliquando finis exterruit. 2 Cum per magna camporum spatia porrigeret⁴ exercitum nec numerum eius sed mensuram⁵ comprenderet Persarum rex insolentissimus⁶, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset; at illis admoturus erat fatum ipse qui flebat perditurusque alios in mari alios in terra, alios proelio alios fuga, et intra exiguum tempus consumpturus illos quibus centesimum annum timebat. 3 Quid quod gaudia quoque eorum trepida sunt? Non enim solidis causis innituntur⁷, sed eadem qua oriuntur uanitate⁸ turbantur. Qualia autem putas esse tempora etiam ipsorum confessione misera, cum haec quoque quibus se attollunt et super hominem efferunt parum sincera⁹ sint? 4 Maxima quaeque bona sollicita¹⁰ sunt nec ulli fortunae minus bene quam optimae creditur; alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est¹¹ et pro ipsis, quae successere, uotis uota facienda sunt. Omne enim quod fortuito obuenerit instabile est: quod altius surrexerit, opportunius est in occasum. Neminem porro¹² casura delectant; miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam uitam esse eorum qui magno parant labore quod maiore possideant. 5 Operose assequuntur¹³ quae uolunt, anxii tenent quae assecuti sunt; nulla interim numquam amplius¹⁴ redituri temporis ratio¹⁵ est: nouae occupationes ueteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio. Miseriarum non finis quaeritur, sed materia¹⁶ mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt; candidati laborare desiimus? suffragatores¹⁷ incipimus; accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nanciscimur; iudex desiit esse? quaesitor¹⁸ est; alienorum bonorum mercennaria¹⁹

---

¹ trepidus	angstig, verward, onrustbarend
² cum maxime	in het bijzonder
³ sollicitus	verontrustend
⁴ porrigere 3	uitstrekken, uitspreiden
⁵ mensura	omvang
⁶ insolens	overmoedig
⁷ inniti + abl.	steunen op
⁸ uanitas	nietigheid
⁹ sincerus	echt, oprecht, onvervalst
¹⁰ sollicitus	verstoord, verontrustend
¹¹ opus est + abl.	iets is nodig
¹² porro	verder, aan de andere kant, weer
¹³ assequi	bereiken
¹⁴ amplius	meer, bovendien
¹⁵ ratio	rekening; ratio est + gen. – er wordt rekening gehouden met
¹⁶ materia	onderwerp, oorzaak
¹⁷ suffragator	kiezer, begunstiger, aanhanger
¹⁸ quaesitor	onderzoeksrechter
¹⁹ mercennarius	gehuurd, betaald

XVII De onbereikbaarheid van rust

1 Hun geneugten zelf zijn verward en door verschillende schrikbeelden onrustig en juist dan wanneer ze juichen, komt een verontruste gedachte op: “Hoe lang duurt dit?” Door deze gemoedsaandoening hebben koningen hun macht beweend en heeft de grootte van hun positie hen niet behaagd, maar het einde dat bestemd was een keer te komen heeft hen verschrikt. 2 Toen de zeer hoogmoedige koning der Perzen over de grote vlaktes van velden zijn leger ontplooidde en niet het aantal maar de omvang bevatte, stortte hij tranen, omdat binnen honderd jaar niemand van de zo omvangrijke weerbare jeugd over zou zijn; maar hij zelf stond op het punt hun hun doodslot te bezorgen, hij die weende hoewel hij en op het punt stond sommigen op zee te gronde te richten, anderen te land, weer anderen in de strijd en nog eens anderen op de vlucht en binnen afzienbare tijd hen ging vernietigen voor wie hij om het honderdste jaar bezorgd was. 3 Wat te zeggen van het feit dat ook hun vreugdes verontrustend zijn? Want zij zijn niet op stevige redenen gebaseerd, maar ze worden door dezelfde nietigheid waaruit ze ontstaan, in de war gebracht. Wat voor tijden denk je dat het zijn door de ongelukkige bekentenis van henzelf, omdat ook die zaken waarmee zij zich op een voetstuk plaatsen en zich boven de mens verheffen, te weinig oprecht zijn. 4 Juist de grootste voorspoed is verontrustend en geen lot gelooft men minder goed dan het beste; om geluk te beschermen is er weer geluk nodig en voor de gebeden die goed zijn afgelopen, moeten nieuwe gedaan worden. Ieder ding immers dat bij toeval te beurt valt, is wankel: wat zich hoger opricht, is geschikter om ten onder te gaan. Verder, wat gaat vallen, behaagt niemand; het is dus noodzakelijk dat het leven van hen die met grote inzet verwerven wat ze met nog grotere inzet moeten bezitten, zeer ellendig is en niet alleen zeer kort. 5. Met moeite bereiken ze wat ze willen; bang houden ze vast wat ze bereikt hebben; intussen wordt geen rekening gehouden met het feit dat de tijd nooit meer terug gaat keren: nieuwe bezigheden worden in de plaats van oude gezet, hoop veroorzaakt hoop, gunstbejag veroorzaakt gunstbejag. Men is op zoek naar het einde van ellende, maar de oorzaak wordt geruild. Hebben onze ereambten ons gekweld? Zij kosten meer tijd van een ander. Zijn wij opgehouden als verkiezingskandidaten ons uit te sloven? Wij beginnen als aanhangers ons uit te sloven. Hebben wij de last van aanklagen afgelegd? Wij verwerven die van verdedigen. Hij is opgehouden rechter te zijn? Hij is onderzoeksrechter. Hij is oud

procuracione consenuit? suis opibus distinetur¹. 6 Marium² caliga³ dimisit? consulatus exercet; Quintius⁴ dictaturam properat peruadere⁵? ab aratro reuocabitur. Ibit in Poenos nondum tantae maturus⁶ rei Scipio; uictor Hannibalis, uictor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni⁷ sponsor⁸, ni per ipsum mora esset, cum Ioue reponeretur⁹: ciuiles seruatore agitant¹⁰ seditiones et post fastiditos¹¹ a iuene diis aequos honores iam senem contumacis¹² exilii delectabit ambitio¹³. Numquam derunt¹⁴ uel felices uel miserae sollicitudinis causae; per occupationes uita trudetur¹⁵; otium numquam agetur, semper optabitur.

XVIII. Tijd voor jezelf

1 Excerpe itaque te uulgo, Pauline carissime, et in tranquillio rem portum non pro¹⁶ aetatis spatio iactatus tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris; satis iam per laboriosa et inquieta documenta¹⁷ exhibita uirtus est; experire quid in otio faciat. Maior pars aetatis, certe melior rei publicae datast: aliquid temporis tui sume etiam tibi. 2 Nec te ad segnem¹⁸ aut inertem quietem uoco, non ut somno et caris turbae uoluptatibus quicquid est in te indolis¹⁹ uiuidae mergas; non est istud adquiescere: inuenies maiora omnibus adhuc strenue²⁰ tractatis operibus, quae repositus et securus agites. 3 Tu quidem orbis terrarum rationes²¹ administras tam abstinenter²² quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas. In officio amorem

¹ distinerere 2

druk bezig houden

² Gaius Marius (Cereatae, 157 v.Chr. - Rome, 13 januari 86 v.Chr.) was een Romeinse generaal en staatsman.

³ caliga soldatenlaars, militaire dienst

⁴ Lucius Quinctius Cincinnatus was een Romeins veldheer, die in 458 v.Chr., toen Rome in een oorlog met de Aequi in grote moeilijkheden was komen te verkeren, tot dictator was benoemd. Volgens de overlevering zou hij al na zestien dagen zegevierend terugkeren uit de oorlog om meteen weer zijn velden te gaan ploegen. Deze mythe diende als verheerlijking van de oude deugden van de vroege Romeinse Republiek, in tegenstelling tot de decadentie in het veel rijkere Rome van de nadagen van de Republiek.

⁵ pervadere 3 + acc. iets doorlopen

⁶ maturus rijp voor

⁷ sc. consulatus

⁸ sponsor hij die borg staat voor

⁹ reponere cum + abl. zetten naast, op één lijn gezet worden met

¹⁰ agitare achterna zitten, kwellen

¹¹ fastidire afwijzen

¹² contumax eigenzinnig

¹³ ambitio + gen. het streven naar

¹⁴ = deerunt

¹⁵ trudere 3 (naar voren) duwen, drijven

¹⁶ pro + abl. voor, in verhouding tot

¹⁷ documentum bewijs, getuigenis

¹⁸ segnis traag, nonchalant

¹⁹ gen. part. bij quicquid ... est, hetgeen weer object bij mergas is; indoles – aanleg, talent

²⁰ strenuus energiek, actief

²¹ ratio aangelegenheid

²² abstinens onbaatzuchtig

geworden door betaald toezicht op de goederen van een ander? Hij houdt zich bezig met zijn eigen rijkdom. 6 De militaire dienst heeft Marius laten gaan? Het consulaat houdt hem bezig. Quintius haast zich zijn dictatuur te doorlopen? Hij zal door zijn ploeg teruggeroepen worden. Scipio zal optrekken tegen de Puniërs, hoewel hij nog niet rijp voor zo'n grote zaak is; als winnaar van Hannibal, als winnaar van Antiochus, als sieraad van zijn eigen consulaat en als borg voor die van zijn broer, zou hij op één lijn gezet worden met Iuppiter, als er door toedoen van hemzelf geen belemmering zou zijn; twisten van burgers zullen de redder kwellen en na de eerbewijzen die billijk voor de goden zijn en door hem als jongeman zijn afgewezen zal het streven naar eigengereide ballingschap hem, reeds een oude man, behagen. Nooit zullen er hetzij gelukkige hetzij ellendige redenen tot verontrusting ontbreken; door bezigheden zal het leven voortgedreven worden; nooit zal men rust hebben, maar wel altijd wensen.

XVIII Tijd voor jezelf

1 Zonder jezelf dus af van het volk, beste Paulinus en keer eindelijk terug naar een rustiger haven: jij bent niet in verhouding tot je leeftijd heen en weer gegooid. Bedenk tegen hoeveel golven jij bent opgegaan, hoeveel stormen, deels persoonlijke, jij hebt doorstaan, en hoeveel, deels staatsstormen jij tegen jezelf hebt gericht; voldoende is reeds jouw deugd aangetoond door bewijzen die inzet kostten en met onrust gepaard gingen; beproef wat die deugd in rust doet. Het grootste deel van je leven, in ieder geval het beste deel van je leven is aan de staat gegeven: neem iets van jouw tijd ook voor jou. 2 En ik roep je niet op tot nonchalante en luie rust, niet dat je wat er ook aan levendig karakter in jou zit in slaap en in geneugten die de massa dierbaar zijn, dompelt; dat is niet tot rust komen: jij zult activiteiten vinden die groter zijn dan alle tot nog toe energiek ter hand genomen activiteiten, die jij in ruste en zorgeloos zult verrichten. 3 Jij beheert in ieder geval de aangelegenheden van de wereld net zo onbaatzuchtig als de aangelegenheden van anderen, net zo nauwgezet als die van jou, net zo gewetensvol als die van de staat.

consequeris¹, in quo odium uitare difficile est; sed tamen, mihi crede, satius est uitae suae rationem quam frumenti publici nosse. 4 Istum animi uigorem² rerum maximarum capacissimum³ a ministerio honorifico quidem sed parum ad beatam uitam apto reuoca, et cogita non id egisse te ab aetate prima omni cultu⁴ studiorum liberalium ut tibi multa milia⁵ frumenti bene committerentur⁶; maius quiddam et altius de te promiseras. Non derunt et frugalitatis⁷ exactae homines et laboriosae operae; tanto aptiora [ex]portandis oneribus tarda iumenta sunt quam nobiles equi; quorum generosam pernicitatem⁸ quis umquam graui sarcina pressit? Cogita praeterea quantum sollicitudinis sit ad tantam te molem⁹ obicere: cum uentre tibi humano negotium est; nec rationem patitur nec aequitate mitigatur¹⁰ nec ulla prece flectitur populus esuriens¹¹. Modo modo¹² intra paucos illos dies quibus C. Caesar¹³ periit (si quis inferis¹⁴ sensus est) hoc grauissime ferens quod decebat populo Romano superstita¹⁵, septem aut octo certe dierum cibaria¹⁶ superesse¹⁷! Dum ille pontes nauibus iungit et uiribus¹⁸ imperi ludit¹⁹, aderat ultimum malorum obsessis²⁰ quoque, alimentorum²¹ egestas²²; exitio paene ac fame constitit²³ et, quae famem sequitur, rerum omnium ruina furiosi et externi et infeliciter superbi regis imitatio. 6 Quem tunc animum habuerunt illi quibus erat mandata frumenti publici cura, saxa, ferrum, ignes, Gaium excepturi²⁴? Summa dissimulatione tantum inter

-
¹ consequi	verwerven, bereiken
² vigor	kracht
³ capax + gen.	ontvankelijk voor, geschikt voor
⁴ cultus 4	beoefening
⁵ sc. modiorum frumenti;	modius, ī m schepel (Rom. maat voor graan met een inhoud v. 8,75 liter = 16 sextarii)
⁶ committere 3	toevertrouwen
⁷ frugalitas	ingetogenheid, soberheid
⁸ pernicitas	vlugheid
⁹ moles	inspanning
¹⁰ mitigare	zacht stemmen, stillen
¹¹ esurire	honger hebben
¹² modo modo	nog maar kort geleden
¹³ Gaius Caesar Augustus Germanicus (Antium, 31 augustus 12 – Rome, 24 januari 41), postuum bekend als Caligula, was van 37 tot 41 keizer (princeps) van Rome. Caligula's jeugd werd getekend door de intriges van de eierzuchtige Seianus. Na een hoopvol begin van zijn regering, begon hij zich na een periode van persoonlijke tegenslag meer en meer te gedragen als autocratisch heerser, waarbij hij zijn bevoegdheden onder meer misbruikte om in hoogverraadprocessen talrijke senatoren naar willekeur ter dood te veroordelen en hun bezittingen te confisqueren. Een geslaagde moordaanslag van de pretoriaanse garde maakte een einde aan zijn schrikbewind, dat gevolgd werd door een damnatio memoriae door de senaat.	
¹⁴ īferī, ōrum en um m	onderwereld(bewoners):
¹⁵ superstes	nog in leven, overlevend
¹⁶ cibarium	grof gerstemeel
¹⁷ inf. historicus; heeft de	waarde van een imperfectum.
¹⁸ vires pl.	vermogen, geldmiddelen
¹⁹ ludere 3 + abl.	spelen met, verspillen
²⁰ sc. Romanis	
²¹ alimentum	voedsel, levensmiddelen
²² egestas	gebrek
²³ constare + abl.pretii	kosten, te staan komen op
²⁴ excipere 5	ontvangen, slachtoffer/mikpunt worden van

Tijdens je taak zul je liefde oogsten waar het moeilijk is haat te vermijden; maar toch, geloof me, is het beter de rekening van je eigen leven te kennen dan van het graan van de staat. 4 Die geesteskracht die zeer ontvankelijk is voor de grootste zaken moet jij terugroepen van haar weliswaar eervolle taak, maar wel een taak die te weinig geschikt is voor een gelukkig leven en bedenk dat jij niet dit vanaf het begin van je leven hebt beoogd met heel jouw beoefening van vrije kunsten dat jou vele duizenden schepels graan terecht werden toevertrouwd; jij had betreffende jou iets groters en hogers beloofd. Niet zullen zowel mensen van vervolmaakte soberheid ontbreken als ook niet werken die veel moeite kosten; zoveel geschikter zijn trage jukdieren voor het dragen van lasten dan aanzienlijke paarden: wie heeft ooit met zware bagage hun aangeboren snelheid gehinderd? Bedenk bovendien hoeveel zorg het kost om je op zo'n grote last te storten: jij hebt te maken met de menselijke maag; die duldt geen rekening en wordt niet zacht gestemd door billijkheid en door geen smeekbede wordt het volk, als het honger heeft, vermurwd. Nog maar kort geleden was binnen een paar dagen sinds dat C.Caesar overleden is (als de bewoners van de onderwereld een of andere waarneming heben), terwijl hij het heel zwaar had met dit, namelijk dat hij verscheidde terwijl het Romeinse volk nog leefde, voor zeven of acht dagen voedsel over! Terwijl hij, Caesar, met schepen bruggen aanlegde en met de geldmiddelen van het rijk speelde, verscheen ook aan de belegerden de uiterste ramp: gebrek aan voedsel; bijna kwam het nadoen van een waanzinnige en buitenlandse en tot zijn ongeluk overmoedige koning te staan op de ondergang en honger en de ineenstorting van de hele wereld. 6 Hoe was het hun te moede aan wie de zorg voor het staatsgraan was opgedragen? Het was immers hun lot het doelwit van stenen, ijzer, vuur en Gaius te worden. Met

uiscera¹ latentis mali tegebant, cum ratione scilicet: quaedam enim ignorantibus aegris curanda² sunt, causa multis moriendi fuit morbum suum nosse.

XIX. Nu moet je kiezen.

¹ Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora! Simile tu putas esse, utrum cures ut incorruptum³ et a fraude aduehentium⁴ et a negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto umore uitietur⁵ et concalescat, ut ad mensuram pondusque respondeat, an ad haec sacra et sublimia accedas sciturus quae materia sit dei, quae uoluptas, quae condicio⁶, quae forma, quis animum tuum casus expectet, ubi nos a corporibus dimissos natura componat⁷, quid sit quod huius mundi grauissima quaeque in medio sustineat, supra⁸ leuia suspendat⁹, in summum ignem ferat, sidera uicibus¹⁰ suis excitet, cetera deinceps ingentibus plena miraculis¹¹. ² Vis tu relicto solo¹² mente ad ista respicere! Nunc, dum calet¹³ sanguis, uigentibus¹⁴ ad meliora eundum est. Exspectat te in hoc genere uitae multum bonarum artium, amor uirtutum atque usus, cupiditatum obliuio¹⁵, uiuendi ac moriendi scientia, alta rerum quies.

XX. De ongelukkigsten

¹ Omnium quidem occupatorum condicio misera est, eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem laborant occupationibus, ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, amare et odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si uolent scire quam breuis ipsorum uita sit, cogitent ex quota¹⁶ parte sua sit. ² Cum uideris itaque praetextam¹⁷ saepe iam sumptam, cum celebre in foro nomen, ne inuideris¹⁸: ista uitae damno parantur. Vt unus ab illis numeretur¹⁹ annus, omnis annos suos conterent. Quosdam antequam in summum ambitionis eniterentur²⁰, inter prima

---

¹ viscus, -eris	ingewanden, het binnenste
² curare + dat.	zorg verlenen aan
³ incorruptus ab	onaangetast door
⁴ aduehere 3	bezorgen
⁵ uitare	schenden
⁶ condicio	voorwaarde, staat, positie
⁷ componere 3	samenbrengen
⁸ supra	daarboven
⁹ suspendere 3	ophangen, laten zweven
¹⁰ vicis	beurt
¹¹ sc. sint	
¹² solum	de grond
¹³ calere 2	warm zijn
¹⁴ gesubstantiveerd en dat. auctoris	
¹⁵ obliuio	vergetelheid
¹⁶ quotus	hoeveelste
¹⁷ praetexta, ae (toga praetexta) toga met purperen zoom van hogere magistraten, priesters en vrijgeboren jongens tot 17 jaar; hier van anderen dan de jij-persoon	
¹⁸ inuidere 2	jaloers zijn
¹⁹ numerare	tellen, belangrijk vinden
²⁰ eniti	zich inspannen, stijgen, klimmen

uiterste geveinsde onwetendheid probeerden zij de zo grote ramp in hun binnenste te verbergen, natuurlijk met een reden: bepaalde zorg moet aan zieken zonder dat ze het weten verleend worden, voor velen is de oorzaak van het sterven het weten van hun ziekte.

XIX Nu moet je kiezen.

1 Keer terug naar deze rustigere, veiligere, grotere zaken. Jij denkt dat het niet uitmaakt of jij ervoor zorgt dat graan aangetast te zijn zonder zowel door bedrog van de vervoerders als ook door onachtzaamheid in de graanschuren wordt overgeslagen, dat het niet bedorven raakt doordat het nat is geworden en gaat broeien, dat het aan de omvang en het gewicht voldoet, of dat jij je wendt tot deze heilige en verheven onderwerpen om te weten waaruit de god bestaat, wat genot is, wat omstandigheid is, wat vorm, welk lot uitkijkt naar jouw geest, waar de natuur ons na van het lichaam weggezonden te zijn samenbrengt, wat het is dat van van deze wereld juist het zwaarste in het centrum torst en daarboven wat licht is, laat zweven, het vuur naar de top brengt, de sterren beurtelings aanwakkert en verder de rest dat vol wonderen zit. 2 Jij wilt los van de aarde dat geestelijk aanschouwen! Nu moet je terwijl je kracht hebt, zolang het bloed warm is, op weg gaan naar het betere. Jou staat bij deze levenswijze veel van de goede kunsten te wachten, liefde voor en het benutten van de deugden en het vergeten van de begeerten, het weten hoe te leven en te sterven en een diepe rust van de wereld.

XX De ongelukkigsten

1 Van alle drukbezette mensen is weliswaar de situatie ellendig, maar van hen is die het ellendigst die zich zelfs niet aftobben met eigen bezigheden, maar afhankelijk van de slaap van een ander zelf slapen, die afhankelijk van de tred van een ander wandelen, die het bevel krijgen te beminnen en te haten, de aller persoonlijkste zaken. Als zij zullen willen weten hoe kort het leven van henzelf is, moeten ze bedenken hoe groot een deel van hun hele leven het leven beslaat waarover zij zelf beschikken. 2 Wanneer je dus ziet dat iemand al vaak de toga praetexta van een magistraat heeft gekregen, wanneer je ziet dat een naam beroemd is op het forum, wees dan niet jaloers: dat krijgt men in bezit met verlies van leven. Opdat één jaar door hen belangrijk wordt gevonden, zullen ze al hun jaren daaraan besteden. Sommigen zijn, voordat zij zich naar de top van hun gunstbejag toewerkten, terwijl ze te midden van het begin worstelden,

luctantis aetas reliquit; quosdam, cum in consummationem¹ dignitatis per mille indignitates erepsissent², misera subiit cogitatio laborasse³ ipsos in titulum sepulcri; quorundam ultima senectus, dum in nouas spes ut iuuenta disponitur, inter conatus magnos et improbos inualida defecit⁴. 3 Foedus ille quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus⁵ grandem natu et imperitae coronae⁶ assensiones⁷ captantem spiritus liquit; turpis ille qui uiuendo lassus citius⁸ quam laborando inter ipsa officia collapsus est; turpis quem accipiendis immorientem⁹ rationibus diu tractus¹⁰ risit heres. 4 Praeterire quod mihi occurrit exemplum non possum: Turannius fuit exactae diligentiae senex, qui post annum nonagesimum, cum uacationem procurationis¹¹ ab C. Caesare¹² ultro¹³ accepisset, componi se in lecto et uelut exanimem¹⁴ a circumstante familia plangi¹⁵ iussit. Lugebat¹⁶ domus otium domini senis nec finiuit ante tristitiam quam labor illi suus restitutus est. Adeone iuuat¹⁷ occupatum mori? 5 Idem plerisque animus est; diutius cupiditas illis laboris quam facultas¹⁸ est; cum imbecillitate corporis pugnant, senectutem ipsam nullo alio nomine¹⁹ grauem iudicant quam quod illos seponit²⁰. Lex a quinquagesimo anno militem non legit, a sexagesimo senatorem non citat: difficilius homines a se otium impetrant quam a lege. 6 Interim dum rapiuntur et rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo²¹ miseri sunt, uita est sine fructu, sine uoluptate, sine ullo profectu²² animi; nemo in conspicuo²³ mortem habet, nemo non procul spes intendit²⁴, quidam uero disponunt etiam illa quae ultra uitam sunt, magnas moles sepulcrorum et operum publicorum dedicationes et ad rogam²⁵ munera et

---

¹ consummatio	vervolmaking
² erepere 3	tevoorschijn kruipen, omhoog klimmen
³ laborare in + acc.	zich inspannen voor
⁴ deficere	tekort schieten
⁵ litigator	iemand die in een proces verwickeld is
⁶ corona	kring van toehoorders, menigte
⁷ assensio	instemming
⁸ citius adv.	eerder
⁹ immoriri + abl.	zich doodzwoegen op
¹⁰ trahere 3	aan het lijntje houden
¹¹ procuratio	het beheer van de keizerlijke financiën
¹² sc. Caligula	
¹³ ultro	vrijwilig, ongevraagd
¹⁴ exanimis	ontzield
¹⁵ plangere 3	rouwen om
¹⁶ lugere 2	rouwen
¹⁷ iuvat	het bevalt
¹⁸ facultas	gelegenheid, mogelijkheid
¹⁹ nomen	naam, reden
²⁰ seponere 3	verwijderen, verbannen
²¹ mutuo	wederzijds
²² profectus	vordering
²³ conspicuus	in het oog springend
²⁴ intendere 3	richten op
²⁵ rogam	brandstapel

achtergelaten; bij sommigen is, toen zij omhoog geklommen waren via duizend vernederingen naar de vervolmaking van hun waardigheid, de ellendige gedachte opgekomen dat zij zichzelf in het zweet gewerkt hebben voor een opschrift op hun graf; van sommigen is de ultieme ouderdom, terwijl zij met het oog op nieuwe verwachtingen werd opgesteld als was zij de jeugd, te midden van grote en slechte pogingen krachteloos tekort geschoten. 3 Afschuwelijk is hij die op hoge leeftijd en bij een poging instemmingsbetuigingen van een onervaren groep toehoorders te krijgen bij een proces ter verdediging van zeer onbekende procedeerdere door zijn adem in de steek gelaten wordt; schandelijk is hij die sneller vermoeid door te leven dan door zich in te spannen te midden van zijn taken zelf in elkaar is gezakt; schandelijk is hij die zich doodzwoegend op het krijgen van rekeningen door een erfgenaam die lang aan het lijntje is gehouden, uitgelachen wordt. 4 Ik kan niet aan een voorbeeld voorbijgaan dat bij mij opkomt: Turannius was een oude man van precieze nauwgezetheid, die na zijn negentigste jaar, toen hij ongevraagd vrijstelling van het beheer van de keizerlijke financiën van C. Caesar had gekregen, beval dat hij op een bed gelegd werd en dat om hem, als was hij dood, door de familia terwijl die er omheen stond, werd gerouwd. Het hele huis rouwde om het pensioen van de oude meester en maakte niet eerder een einde aan de droeve stemming dan dat aan Turannius zijn werk tergegeven was. Beviel het hem zo erg te sterven terwijl hij druk bezet was? 5 De meeste mensen hebben hetzelfde gemoed: zij verlangen langer naar werk dan dat daartoe de mogelijkheid is: ze liggen in de clinch met de zwakte van hun lichaam; om geen andere reden vinden zij de ouderdom zelf zwaar dan omdat die ouderdom hen aan de zijkant zet. De wet licht vanaf het veertigste jaar geen soldaat, vanaf het zestigste jaar roept de wet geen senator op: het kost de mensen meer moeite om rust van zichzelf dan van de wet te krijgen. 6 Intussen, terwijl zij beroofd worden en beroven, terwijl zij elkaars rust verbreken, terwijl zij wederzijds ongelukkig zijn, is het leven zonder vrucht, zonder genot, zonder enige vordering van de geest; niemand heeft de dood duidelijk voor ogen, niemand richt zijn verwachtingen niet tot in de verre toekomst; sommigen echter delen ook dat in wat voorbij het leven is, grote kolossen van graven, wijdingen van staatsmonumenten en geschenken bij de crematie en

ambitiosas exsequias¹. At me hercules istorum funera, tamquam minimum uixerint, ad faces² et cereos³ ducenda sunt.

---

¹ exsequiae

uitvaart

² fax

(begrafenis)fakkel

³ cereus

waskaars

een ambitieuze uitvaart. Maar, bij Hercules, hun begrafenis moet, alsof zij zeer kort geleefd hebben, bij fakkels en kaarsen gehouden worden.